

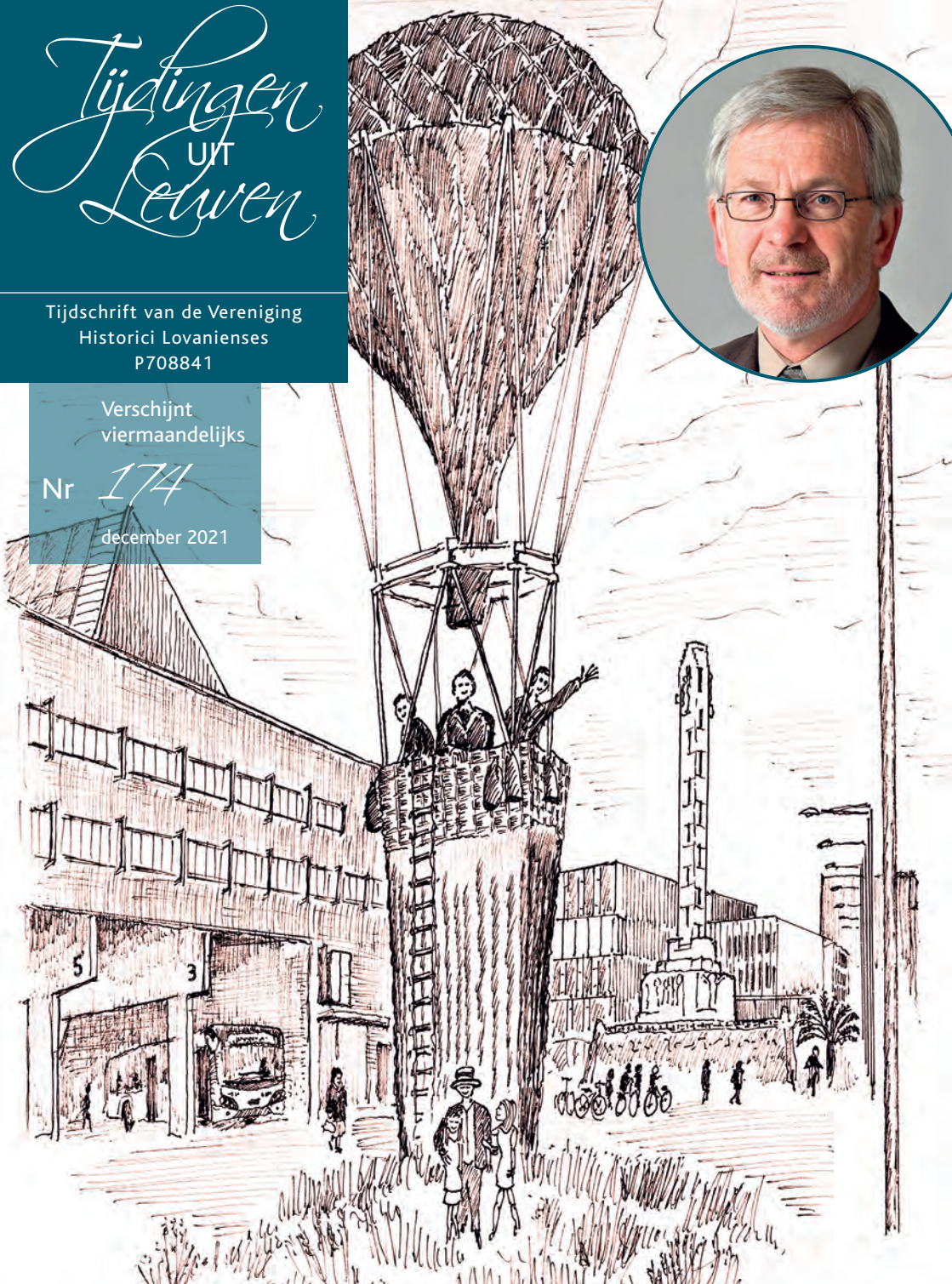
Tijdingen UIT Leuven

Tijdschrift van de Vereniging
Historici Lovanienses
P708841

Verschijnt
viermaandelijks

Nr 174

december 2021

Inhoud

Woord vooraf	4
Interview met Gonnie Leysen	5
Straffe verhalen (Johanna de waanzinnige)	11
Historische strips	17
Recensies van historische boeken	19
Romeinse heirbanen in de Lage Landen	26
Lezersbrief	29
De machtigste man op aarde	30
Deep State in België?	36
Vlaamse Toeristenbond 100 jaar	45
Digital Natives	47
Camino Historici (Friesland)	48
In memoriam	52
Goed gezien	66
Historische weetjes	10/16/25/35/46/51

Tijdingen uit Leuven is het periodiek van de Vereniging Historici Lovanienses, die alle Leuvense afgestudeerden in de Geschiedenis van de Oudheid, de Middeleeuwen, de Nieuwe Tijd en de Nieuwste Tijd groepeert. Lid worden van de Vereniging kan door overschrijving van € 15,00 (jaarlijks te betalen lidgeld) op rek.nr. BE26 7330 0301 6629 (KREDBEBB).

Redactie: Edward De Maesschalck (eindredacteur), Elke Close (voorzitter), Freija Bornauw, Karen De Windt, Annette Hoeymans, Goedele Mafrans, Mart Moris, Sam Van Clemen, Jolien Gijbels en Caro Van der Paal (redacteurs). Werkten ook mee aan dit nummer: Jef Abbeel, Noël Geirnaert, Bregt Henkens, Griet Janssens, Frederik Maertens, Kas Swerts, Nico Van Campenhout en Louis Vos.

Cover: Ballon aan het Station (voorheen Hooverplein)

Cartouche: André Vandewalle (zie In Memoriam)

Woord vooraf

Beste lezer,

Hier zijn we weer! Slechts enkele maanden nadat u de laatste versie van *Tijdingen* in uw brievenbus kon ontvangen, staat er alweer een gloednieuw nummer voor u klaar. Ook dit keer weer boordevol interessante bijdragen zoals het interview met alumna Gonnie Leysen, een boeiende *Camino Historici* over Friesland en verschillende overzichten van lopende projecten, zoals 100 jaar Vlaamse Toeristenbond. Ook voor de mensen die weer wat nieuws zoeken om te lezen, kunnen in de volgende pagina's weer tal val boeiende aanbevelingen vinden! We zijn verder ook blij dat onze alumni ook steeds weer er in slagen om mooie herinneringen van overleden jaargenoten of collega's uit te schrijven en met ons te delen.

Iedere editie van *Tijdingen* is het resultaat van enorm veel creativiteit en hard werk. Daarom wil ik in dit voorwoord ook even de tijd nemen om de mensen onder de aandacht te brengen die het steeds mogelijk maken om een tijdschrift zoals *Tijdingen* uit te kunnen brengen. Daarom zou ik graag alle auteurs en redacteurs die hebben meegewerkt aan de afgelopen nummers van *Tijdingen* van harte willen bedanken voor alle moeite en creativiteit die zij in hun bijdragen hebben gestoken. Verder wil ik ook vormgever André Vranken en eindredacteur Edward De Maesschalck bedanken voor al het harde werk dat zij de afgelopen jaren geleverd hebben voor deze prachtige reeks.

Ik wil graag afsluiten met een oproep naar jullie, onze leden, toe: we zijn dringend op zoek naar nieuwe krachten binnen het bestuur van VHL. Heeft u zin ons te helpen achter de schermen en te helpen bij het organiseren van activiteiten of mee te in te staan voor de redactie van *Tijdingen*? Of kent u iemand anders die het zou zien zitten om ons te helpen? Contacteer ons dan via info@vhl-alumni.be!

Tot binnenkort,

Elke Close
Voorzitter

Interview met Gonnie Leysen

*N*ico Van Campenhout had deze keer een interview met Gonnie Leysen, stadsarchivaris en diensthoofd van het Gasthuismuseum in Geel.

Gonnie Leysen (° Turnhout, 1976), studeerde geschiedenis aan de KU Leuven en archivistiek aan de inter-universitaire opleiding met vestigingsplaats aan de Vrije Universiteit Brussel. Sinds 2001 is zij stadsarchivaris van Geel en vanaf 2019 bovendien diensthoofd van het Gasthuismuseum in deze stad.

Gonnie Leysen in 1998

Wat zijn de belangrijkste dingen die u in Leuven heeft geleerd of ervaren, enerzijds aan de universiteit en anderzijds daarbuiten?

De geschiedenisopleiding leert je om kritisch in het leven te staan en wat wordt gezegd of geschreven niet zomaar voor waar aan te nemen. Zeker in tijden van internet en sociale media is dat belangrijk om mee te nemen en blijvend in het achterhoofd te houden. Daarnaast heb ik bijzonder genoten van het kotleven. Niet in de zin van feesten en uitgaan, want ik ben niet zo'n feestbeest. Wel de sociale contacten die ik heb opgebouwd, het samen koken of af en toe een ijsje gaan eten. Het groepsgevoel vond ik echt een meerwaarde. Ik ging in die tijd met een goede vriendin bijna elke week naar de bioscoop, een vast en heel leuk avondje uit. Ik heb aan mijn Leuvense jaren ook mijn beste vriendin overgehouden. Zij begon samen met mij geschiedenis te studeren, maar is gestopt na het eerste jaar. We hebben echter altijd contact gehouden.

Waarom bent u geschiedenis gaan studeren, en zou u dat nog doen mocht u nu opnieuw een studiekeuze moeten maken?

Het was niet zo dat ik altijd al had gezegd had dat ik geschiedenis zou gaan studeren. In de middelbare school volgde ik de richting Latijn-Wetenschappen. Zowel mijn vader, zus en latere schoonbroer zijn biologen, en dus was geschiedenis niet de meest evidente keuze. Interesse voor historische gebouwen en vooral archeologie was er wel. In het vijfde en zesde middelbaar had ik een uitstekende leerkracht geschiedenis aan het Kardinaal Van Roey-instituut in Vorselaar, Hildegard Croonenborghs, die in Leuven had gestudeerd. Toen ik in het laatste jaar 98 % haalde op het examen geschiedenis, gaf dat de definitieve duw. Mijn enige fout was de betekenis van 'Pravda', ik zal het nooit vergeten. Na een opendeurdag aan de Leuvense universiteit, waarbij ik zowel ging luisteren bij kunstgeschiedenis en archeologie

als bij geschiedenis, viel mijn keuze uiteindelijk op het laatste. Mocht ik nu opnieuw voor een studiekeuze staan, dan zou ik zonder enige twijfel weer voor geschiedenis kiezen. Ik vond het een interessante opleiding en ik heb er mijn droomjob door gevonden.

Hoe kwam u ertoe om een licentieverhandeling te schrijven over heksenprocessen in Lier?

Ik had in de kandidaturen gewerkt over gendergeschiedenis, waarbij ik het beeld van de vrouw in een medisch tijdschrift analyseerde. Toen ik bij de mogelijke thesisonderwerpen hekserij zag staan, was mijn interesse onmiddellijk gewekt. Ik ben bij de heksenprocessen in Lier terecht gekomen na een tip van professor Jos Monballyu, historicus en jurist. Kopiëren van 16de- en 17de-eeuws archief was uit den boze en in die tijd hadden we geen smartphone bij de hand om foto's te nemen. De betreffende archiefdossiers mochten gelukkig overkomen van het Algemeen Rijksarchief in Brussel naar het Leuvense universiteitsarchief in de centrale bibliotheek. Daar heb ik maanden gezeten om alles over te schrijven, met als resultaat dat ik oud schrift heb leren lezen. Ik herinner me nog de periode van de kerstmarkt op het Ladeuzeplein, waar de hele dag kerstliedjes werden gedraaid die maakten dat ik tegen 's avonds horendol was... In 1998 studeerde ik af met een eindverhandeling over *Heksenprocessen in Lier van 1589 tot 1603*.

Vanwaar uw beslissing om, na het afronden van uw historische opleiding, archivaliek te studeren?

Een van de meer evidente beroepskeuzes na een opleiding geschiedenis is het onderwijs. Ik heb de lerarenopleiding gevolgd en de stage doorlopen, maar ik zag mij dat niet doen voor de rest van mijn leven. Via de vriendenkring van mijn zus, die indertijd samen met haar echtgenoot lid was van een werkgroep die zich inzette voor de natuur rond de Parkabdij in Heverlee, leerde ik historicus Stefan Van Lani kennen, die de opleiding archivaliek had gevolgd en die toen archivaris was van de abdij. Hij wekte mijn interesse op voor de opleiding tot en het beroep van archivaris. Dat heeft mij over de streep getrokken om de studie archivaliek te volgen.

Welke professoren in beide opleidingen hebben u het meest beïnvloed, en waarom?

Er waren professoren die met passie doceerden en anderen die niet veel meer deden dan hun cursus voorlezen. Vooral van Michel Cloet en Louis Vos heb ik graag les gehad. Ik herinner me nog zeer goed het partieel examen in de eerste kandidatuur, destijds vlak na de kerstvakantie. Voor het vak 'Geschiedenis van de Nieuwe Tijd' van professor Cloet kreeg ik een zeer moeilijke vraag over de Habsburgers, die mij voor mijn verdere studie veel inzicht heeft bezorgd over hoe ik een cursus moest blokken. Ook de lessen van Jan Goossens over de befaamde Duitse historicus Leopold Van Ranke (1795-1886), een van de grondleggers van de wetenschappelijke historiografie, zullen mij altijd bijblijven.

Met een scriptie voor professor Eddy Stols, die bekend stond omwille van zijn ietwat ongebruikelijke studieonderwerpen, werd ik op kot vaak geplaagd. Het voorgestelde thema ontdekkingsreizen wekte mijn belangstelling op. Een gesprek met hem leidde tot het onderwerp 'Fauna en ontdekkingsreizigers' of zoiets. Op een bepaald moment zou ik een boek in het Spaans moeten lezen, en dat vond ik toch een te grote uitdaging. Ik ben dan op eigen houtje wat beginnen zoeken en kwam erachter dat zeekoeien indertijd mee aan de basis lagen van de legende van zeemeerminnen. Dat werd dus mijn onderwerp, 'Zeekoeien of lamantijnen en de ontdekkingsreizigers'. Ik heb over zowat heel Vlaanderen obscure publicaties over zee-koeien opgediept en heb er een hart voor die dieren aan overgehouden.

Professor Jos Monballyu doceerde in de toenmalige eerste kandidatuur de cursus 'Inleiding tot het recht', niet meteen mijn favoriete vak. Ik ben bij het begin van de eerste licentie een dagje naar Kortrijk gereisd, waar hij toen ook les gaf, om met hem te spreken over heksenprocessen als thema voor een licentieverhandeling. Naast veel andere waardevolle raadgevingen gaf hij de gouden tip dat er in het archief van de Geheime Raad in het Algemeen Rijksarchief in Brussel vijf dossiers over heksenprocessen in Lier werden bewaard. Drie ervan waren wel al eens kort waren besproken maar nog niet volledig bestudeerd en twee andere waren in het geheel nog niet het onderwerp van historisch onderzoek geweest. Dat was interessant materiaal, dat meer dan genoeg stof bevatte voor een afstudeerscriptie, en dat ging toevallig over Lier.

Professor Jos Monballyu

Uit de opleiding archivistiek is het praktijkvak van professor Frank Scheelings mij het meest bijgebleven, waarbij wij leerden om archieven correct te beschrijven. Mijn eindverhandeling was getiteld *Archiefschema voor de briefwisseling van de abt en andere functionarissen in het oud archief van de abdij van 'T Park te Heverlee-Leuven*. Jan Roegiers (1944-2013) trad op als promotor.

Hoe bent u in de archiefwereld terecht gekomen?

Uiteraard was het mijn bedoeling om in een archief tewerkgesteld te worden. Ik was in september 2000 afgestudeerd en had mijzelf tot het einde van het jaar gegeven om werk te zoeken in de archiefsector. Dat lukte echter niet en in januari 2001 werd ik gebeld met de vraag of ik mijn vroegere leerkracht geschiedenis wilde vervangen, die een tijd afwezig zou zijn. Dat heb ik gedaan. Kort daarna werd de functie van stadsarchivaris in Geel tijdelijk vacant en daar heb ik voor gesolliciteerd. Het was een vervanging van de toenmalige archivaris, die langdurig ziek was. Toen ik bij het examen als eerste uit de bus kwam, heb ik de school laten weten dat ik mijn vervanging niet verder zou zetten en ben ik in Geel aan het werk gegaan.

Wat is er tussen 2001, toen u werd aangesteld als stadsarchivaris in Geel, en vandaag veranderd in het Vlaamse archieflandschap en het takenpakket en het werk van de archivaris?

In het takenpakket is veel veranderd. Toen ik in Geel begon, was de toenmalige archivaris veel bezig met historische opzoekingen, m.a.w. de archivaris als historicus. Met de huidige basistaken – selectie, ordening en ontsluiting van archieven – was hij wel zijdelings maar niet echt intensief bezig. Op dat vlak was een inhaalbeweging nodig. Later is er de culturele en publieksgerichte erfgoedwerking bijgekomen. In 2001 werd in Vlaanderen voor de eerste keer een Erfgoeddag georganiseerd. Het Stadsarchief van Geel greep dit initiatief aan om met de eigen collectie naar buiten te komen. Het Stadsarchief werd daardoor binnen het stadsbestuur geleidelijk het aanspreekpunt voor erfgoed. Wie iets wilde weten over monumenten, schilderijen, archeologie ... kon er terecht.

Leeszaal in het Stadsarchief Geel

Dat leidde er toe dat het Stadsarchief ook andere publieksactiviteiten begon te organiseren, zoals in 2004 een tentoonstelling over de Bevrijding van Geel na de Tweede Wereldoorlog en in 2019 opnieuw, maar dan over de stad in de jaren 1940-1944 in het algemeen. Dat jaar werden bovendien de eerste stappen gezet naar een cultureel-erfgoedconvenant tussen Geel, Mol, Balen, Dessel, Retie, Meerhout en Laakdal, die wat later werd gerealiseerd. Intussen omvat de werking daarvan roerend erfgoed (onder meer archieven en musea), maar ook onroerend en immaterieel erfgoed onder de overkoepelende naam Stuifzand. Recentelijk werd vanuit Geel begonnen met het voorbereiden van een aanvraag bij de UNESCO voor de nominatie van de Geelse gezinsverpleging als waardevol immaterieel erfgoed. Ook dat project behoort tot mijn takenpakket.

De laatste jaren fungeert het Stadsarchief ook als informatiebeheerder. De digitale informatie stroomlijnen en wat nodig is ordentelijk bewaren voor de komende generaties, vormt een nieuwe uitdaging. In Geel werd in 2020 een beleidsadviseur digitaal archief aangeworven voor onder meer het aanmaken van mappenstructuren, het eigentijds vertalen van archivalistische ordeningsplannen, het opmaken van selectielijsten en het uittekenen van digitale toepassingen, onder andere voor de leeszaalwerking van het Stadsarchief. De fysieke archiefbezoeken nemen de laatste jaren sterk af. De omslag naar de beschikbaarheid van archiefdocumenten via het internet wordt geleidelijk gemaakt. Sinds de inkanteling van het OCMW in het stadsbestuur vanaf 2019, is het Stadsarchief ook verantwoordelijk voor de historische en actuele documentenstroom van deze instelling.

Wat is de specifieke opdracht van een stadsarchivaris en waarin onderscheidt die zich van die van andere archivariissen?

De stadsarchivaris is een soort manusje-van-alles: leeszaalwerker, expert in archiefbeheer ter ondersteuning van de diverse stadsdiensten, depotbeheerder, erfgoed-specialist, projectcoördinator bij erfgoed-evenementen, ondersteuner en leverancier van historische opzoekingen, beleidsadviseur in verband met erfgoed- en archiefbeheer, communicatieverantwoordelijke voor het vakgebied. Ik ben diensthoofd van de 13 personeelsleden van het Stadsarchief en het Gasthuismuseum. Geen enkele werkdag is dezelfde, en dat is erg fijn.

Gonnie Leysen (tweede van links), met haar collega's van het Stadsarchief tijdens de Sportdag (2017).

In hoeverre heeft een (stads)archivaris ook een taak als historicus

Persoonlijk probeer ik dat – vanwege het hierboven omschreven, zeer brede takenpakket – eerder af te blokken. Ik zeg dikwijls nee als men vraagt om een historisch artikel te schrijven. Het gebeurt wel, maar beperkt. Ik ben, net zoals mijn voorgangers, wel secretaris van het Geels Geschiedkundig Genootschap (GGG), de lokale geschiedkundige kring, die elk jaar een jaarboek uitgeeft en lezingen en uitstappen organiseert. Ik ben ook bestuurslid van het Kempens Geheugen, het vroegere Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen, dat jaarlijks een congres inricht over een bepaald aspect van de Kempense geschiedenis en dat zowel Vlaanderen als Nederland bestrijkt.

De stedelijke Dienst Erfgoed, waaronder zowel het Stadsarchief als het Gasthuismuseum ressorteert, staat in voor tentoonstellingen en aanverwante activiteiten. Daar komen uiteraard historische opzoekingen bij te pas, net zoals dat gebeurt om vragen van burgers van geschiedkundige aard te beantwoorden. Ik ben in onze dienst overigens de enige die paleografisch onderlegd is. Ik heb er helaas vaak te weinig tijd voor, maar mijn hart ligt nog altijd bij historisch onderzoekswerk: het eureka-moment als een puzzelstukje plots in elkaar valt, blijft toch een topgevoel.

Sinds 2019 bent u, naast stadsarchivaris, ook conservator van het Geelse Gasthuismuseum. Wat zijn de voor- of de nadelen van de combinatie van beide functies?

Toen de vorige conservator van het Gasthuismuseum, de Leuvense historica Frieda Van Ravensteyn, met pensioen ging, heeft het Geelse stadsbestuur ervoor gekozen om een overkoepelende Dienst Erfgoed te creëren.

Gasthuismuseum in Geel

Jolien Hoekx, die taal- en letterkunde heeft gestudeerd, werd toen aangesteld als beleidsadviseur van het museum en is de eigenlijke conservator. Als diensthoofd zorg ik voor de algemene aansturing en de coaching- en feedbackgesprekken met het personeel. Mijn collega verzorgt de dagelijkse inhoudelijke aansturing. Uiteraard ben ik wel van dichtbij betrokken bij de museumwerking.

De combinatie is een uitdaging. Als stadsarchivaris had ik al werk genoeg en soms heb ik het gevoel dat ik nu geen van beide functies echt goed kan uitoefenen. Daar staat tegenover dat ik het museumwerk heel boeiend vind en dat er ook vóór het samengaan van archief en museum al een hechte samenwerking bestond tussen beide. Het Gasthuismuseum is een echt pareltje! Als ik er in slaag om beide entiteiten goed te laten functioneren en wij de trends en ontwikkelingen in de archief- en museumwereld kunnen blijven bijbenen, zal ik al héél tevreden zijn! Wat ik doe, is – zoals ik al vertelde – al 20 jaar mijn droomjob en ik heb geen ambities om iets anders te gaan doen!

Nico Van Campenhout

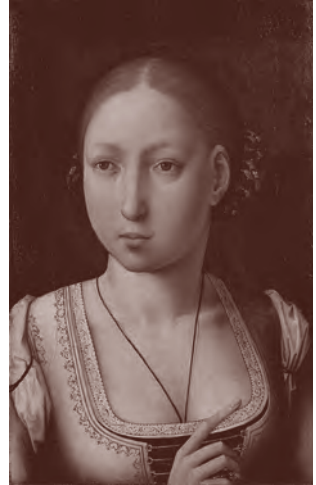
Historische weetjes: wist je dat ...

Verhuizen vroeger een veel zwaardere klus was dan tegenwoordig? Daar zijn verschillende redenen voor. Eerst en vooral zijn er vandaag kartonnen verhuisdozen in alle maten, terwijl men zich vroeger moest behelpen met theekisten. Vervolgens ging vroeger alles met paard en kar, terwijl we nu beschikken over verhuishagens en verhuusfirma's. Die firma's beschikken bovendien over verhuusliftten, wat bijzonder handig kan zijn als je enkele verdiepingen hoog woont en je anders alles via de trap naar beneden moet zeulen. Ten slotte kan je vandaag opslagruimte huren om voorlopig alle of enkele verhuisdozen op te stapelen.

Straffe verhalen

Johanna de Waanzinnige (1479-1555)

*V*olgend jaar verschijnt "Moed en tegenspoed. Edelvrouwen in de Bourgondische Tijd", geschreven door Edward De Maesschalck. In dit boek wordt nagegaan waarom edelvrouwen in de loop van de 15de eeuw dramatisch veel aan respect verloren. In de renaissance werd het immers nagenoeg ondenkbaar dat vrouwen nog in eigen naam regeerden. Koningin Elisabeth van Engeland vormt hierop een notoire uitzondering, maar haar voornaamste tegenstrever was dan ook een vrouw (Mary Stuart) en niet een man. Als voorproefje wordt hier nader ingegaan op het trieste lot van Johanna de waanzinnige, die nooit regeerde, al had zij daartoe alle rechten. Het waren telkens mannen die het in haar plaats deden: haar echtgenoot (Filips de Schone), haar vader (Ferdinand van Aragon) en haar zoon (Keizer Karel). Bovendien werd ze als waanzinnig beschouwd en op de duur ook werkelijk opgesloten. De vraag of ze waanzinnig was, is in de loop der jaren herhaaldelijk gesteld, maar niemand gaf er uitsluitsel over. Tot Bethany Aram haar pen scherpste en haar waanzin categoriek afwees.

*Johanna van Castilië
(door Juan de Flandes)*

Bethany Aram is vandaag professor in Sevilla en deed jarenlang diepgaand onderzoek naar alle mogelijke bronnen over het leven van Johanna, zowel in Spanje als in de Nederlanden (Brussel en Rijsel). Het verrassende resultaat schreef ze in 2001 neer in het Spaans (*La reina Juana: gobierno, piedad y dinastía*), in 2005 vertaald in het Engels (*Juana the Mad: Sovereignty and Dynasty in Renaissance Europe*). Uit het boek wordt duidelijk dat Johanna niet waanzinnig was, althans niet in de zin zoals wij dat verstaan. Ze was om talloze redenen 'ongeschikt om te regeren', maar de voornaamste reden was toch dat mannen het liever in haar plaats deden.

Huwelijk met Filips de Schone

Johanna was de dochter van Isabella van Castilië en Ferdinand van Aragon, de katholieke koningen, die erin slaagden de Spaanse bezittingen te verenigen en Granada op de moslims te veroveren. Johanna's moeder Isabella (1451-1504) was een sterke persoonlijkheid, die uitblonk door haar enorme daadkracht, sluwheid en ijzeren wil. Zij werd alom geprezen,

omdat ze "het hart bezat van een man, die gekleed ging als een vrouw". Haar dochter Johanna miste deze ingesteldheid, maar dat was ook nergens voor nodig, want zij was niet voorbestemd om haar ouders op te volgen. In 1496, toen ze zestien jaar was, werd ze uitgehuwelijkt aan Filips de Schone, de prins der Nederlanden en de zoon van keizer Maximiliaan. De problemen met Johanna begonnen pas echt toen ze onverwacht in het vizier kwam als troonopvolger van Spanje. In oktober 1497 overleed immers haar oudste broer Johan aan tuberculose. Daarna stierf in augustus 1498 haar oudere zus Isabella in het kraambed. Toen ook Isabella's zoontje Miguel in juli 1500 overleed, stonden alle schijnwerpers plotseling op Johanna en Filips gericht. Johanna werd vanuit Spanje dringend verzocht om met haar kinderen over te komen, zodat die een degelijke Spaanse opvoeding zouden krijgen, maar Filips en zijn raadsheren dachten daar anders over.

Johanna zet voet aan wal in de Nederlanden (1497)

Filips de Schone werd gedomineerd door zijn raadsleden, die Johanna zonder veel mededogen een Bourgondische huishouding opdrongen. Bij haar aankomst telde de huishouding van Johanna 98 Spaanse mannen en 11 Spaanse vrouwen, onder wie enkele slavinnen uit de Canarische eilanden die haar hondstrouw waren. Een jaar later bleken de meeste Spaanse hovelingen vervangen door Bourgondische. Bij de mannen bleven er nog 16 Spanjaarden over tegenover 70 Bourgondiërs. Bij de dames was het niet veel beter. Toen Johanna in 1501 voor het eerst naar Spanje terugkeerde, bestond haar gevolg uit zeven Spaanse dames en niet minder dan 34 Bourgondische edelvrouwen. Daarbij kwamen nog de talrijke Bourgondische personeelsleden, die de zorg droeg voor Johanna's kinderen. Johanna was immers erg vruchtbaar en baarde zes kinderen, die allemaal een lang leven tegemoet gingen: Eleonora (°1498), Karel (°1500), Isabella (°1501), Ferdinand (°1503), Maria (°1505) en Catharina (°1507).

De Spanjaarden waren allergisch voor de trots en de ambities van de Nederlanders en vreesden een machtsovername door Filips de Schone. Johanna werd dan ook bestookt door boodschappers en spionnen uit Spanje, wat voor Filips en zijn raadsheren een goede reden was om haar Spaanse hovelingen zoveel mogelijk door Bourgondische te vervangen, haar bewegingsvrijheid te fnuiken en haar zoveel mogelijk te isoleren. De enorme druk die daardoor ontstond, heeft het echtpaar ontwricht. Het probleem was dat Johanna geen enkele greep had op haar eigen huishouding. Volgens gemaakte afspraken had ze recht op 60.000 pond per jaar, maar al dat geld ging naar de huishouding via hofmeesters en -meesteressen, die verantwoording moesten afleggen aan de Rekenkamer in Rijsel. Johanna's biograaf, Bethany Aram, berekende dat ze in 1500 slechts 1356 pond naar eigen goeddunken mocht besteden.

Tegen 1504 bleef daar niets meer van over en moest ze dus voor elke cent verantwoording afleggen tegenover haar man en zijn raadsleden. Volgens de historica was deze situatie de ware oorzaak van haar vreemde gedrag. Zij had immers geen enkele bewegingsvrijheid, was totaal afhankelijk van derden die ze niet vertrouwde, en kon ook geen mensen van eigen keuze aan zich binden, omdat ze hen niet met geld of giften kon belonen. Zij was bovendien de eerste prinses in de Nederlanden die aan zo'n rigide regime werd onderworpen en daar was een goede reden voor. De verborgen bedoeling was ook werkelijk om haar monddood te maken.

Eerste reis naar Spanje

Filips en Johanna vertrokken in november 1501 naar Spanje, maar hun kinderen Eleonora, Karel en Isabella lieten ze in Mechelen achter. Aangekomen in Burgos, erkende de Cortes van Castilië Johanna als toekomstige vorstin en Filips als prins-gemaal. In Zaragoza gebeurde hetzelfde door de Cortes van Aragon, evenwel onder voorbehoud, want als Ferdinand van Aragon nog een wettige zoon zou krijgen, kreeg die voorrang op Johanna. In tegenstelling tot Castilië, stond Aragon meer onder Franse invloed en kantte zich tegen de idee van vrouwelijke opvolgers. Meest opvallend tijdens deze reis was de moeite die Ferdinand zich getrooste om in het gevele te komen van Filips, met wie hij zich als man meer verwant voelde dan met zijn eigen dochter. Dat voorspelde weinig goeds voor de toekomst van de kroonprinses.

Filips de Schone en Johanna van Castilië

Filips de Schone wilde spoedig terug naar huis, maar liet Johanna achter omdat ze in verwachting was. Toen Johanna in maart 1503 bevallen was van haar tweede zoon, Ferdinand, hoopte ze te kunnen terugkeren naar de Nederlanden, maar haar moeder deed er alles aan om haar in Spanje te houden. Ze had daar ook een goede reden voor, want ze voelde zich steeds zwakker en vreesde weldra te zullen sterven. Alweer voelde Johanna zich bedrogen en de beloofde terugkeer werd voor haar een ware obsessie. Op een avond in Medina del Campo probeerde ze te ontsnappen, maar vond de valpoort gesloten. Ze klemde zich vast aan de tralies en bleef de hele nacht huilen en tieren "als een Afrikaanse leeuw in een aanval van woede". Daarmee verspeelde ze voorgoed haar krediet, dat samenhang met haar waardigheid als koninklijk opvolger. Sindsdien noemden ze haar 'Juana la Loca' of 'Johanna de Waanzinnige'. Maar niets of niemand kon haar tegenhouden. In maart 1504 vertrok Johanna opnieuw per schip naar de Nederlanden, maar de kleine Ferdinand moest ze in Spanje achterlaten. Hij kreeg een Spaanse opvoeding en zijn grootouders maakten zich sterk dat hij precies daarom de best mogelijke opvolger zou worden.

De terugkeer naar de Nederlanden bracht geen rust in het leven van Johanna. Ze verdacht een van haar Bourgondische eredames van een verhouding met Filips en liet haar blonde haren afscheren. Filips was daarover zo boos dat hij ook de laatste Spaanse dames uit haar huishouding liet weghalen, inclusief haar hondstrouwe slavinnen. Daarop ging Johanna in hongerstaking. Filips lichtte haar moeder via brieven in over het onbehoorlijke gedrag van zijn echtgenote. Isabella lag toen op sterven en vreesde dat Filips het gedrag van Johanna zou misbruiken om zelf de macht in Castilië te grijpen. Daarom verklaarde ze bij testament dat haar man Ferdinand, in afwezigheid van haar dochter, het regentschap op zich zou nemen. Koningin Isabella van Castilië overleed in november 1504.

Uit respect voor haar moeder vergezelde Johanna in januari 1505 haar man naar de herdenkingsdienst in Sint-Goedele in Brussel, maar ze moest wel meemaken hoe Filips daar uitgeroepen werd tot koning van Castilië, Leon en Granada en het gerechtszwaard overhandigd kreeg, terwijl zij eigenlijk de rechtmatige opvolger was. Toen Ferdinand van Aragon dat vernam, stuurde hij een geheim agent naar Johanna om schriftelijk het testament van haar moeder te bevestigen, zodat Ferdinand het regentschap kon waarnemen. Zij deed het, maar de brief werd onderschept. Johanna werd voortaan scherper dan ooit bewaakt en van de wereld afgezonderd. Filips probeerde haar te overreden andere brieven naar Spanje te schrijven, waarin ze duidelijk achter haar man stond, maar ze weigerde. Er werden niettemin brieven in haar naam verstuurd, maar dan wel met een vervalste handtekening. Johanna werd steeds meer een pion in het schaakspel van haar vader én haar echtgenoot die allebei de macht ambieerden. Geen wonder dat ze haar opgedrongen huishouding niet langer wenste te zien, want het waren zonder uitzondering spionnen in dienst van haar echtgenoot. Johanna sloeg zelfs een van haar opgedrongen edellieden met een ijzeren staaf, wat het gerucht van haar 'waanzin' nieuw voedsel gaf. Op de duur was ze in haar vertrekken volkomen alleen. In feite was ze de gevangene van haar man.

Tweede reis naar Spanje

Toen haar schoonvader Maximiliaan in augustus 1505 op bezoek kwam in Brussel, werd Johanna vrijgelaten en in september baarde ze een vierde kind, Maria (van Hongarije). De Venetiaanse ambassadeur Vicentio Quirini noteerde in zijn verslagen dat Johanna erg mooi was en zich gedroeg "als een wijze en verstandige vrouw". Ondertussen werd een vloot geformeerd die het echtpaar naar Spanje zou brengen. In januari 1506 vertrok de vloot uit Middelburg, maar moest wegens stormweer aanleggen in Engeland. Johanna ging haar jongste zuster Catharina opzoeken in Windsor (toen weduwe van kroonprins Arthur Tudor) en maakte ook kennis met koning Hendrik VII. Twee jaar later herinnerde Hendrik VII zich deze kennismaking als volgt:

"Toen ik haar zag, scheen ze me helemaal in orde, praatte goed en kalm, zonder haar gezag op enigerlei wijze te verliezen. En hoewel haar echtgenoot en zijn gevolg haar omschreven als waanzinnig, zag ik haar niet anders dan verstandig."

Aangekomen in Spanje, probeerde Johanna contact te leggen met haar vader, maar zonder toegewijde dienaars bleek dat onmogelijk. Toen ze vernam dat Filips en Ferdinand een persoonlijk onderhoud hadden, zette ze alles op alles, ontsnapte uit het kasteel van Benavente en reed weg te paard, achtervolgd door haar bewakers, die haar konden inrekenen. Deze wanhoopspoging om haar vader te spreken, bevestigde alleen maar haar 'waanzin'. Johanna had de toestand overigens juist ingeschat, want haar vader en echtgenoot raakten onderling akkoord over de verdeling van de macht: Ferdinand regeerde verder over Aragon, terwijl Filips de macht verwierf in Castilië. Johanna werd gewoon buiten spel gezet. Verslagen, drong ze aan op een compromis dat iedereen tevreden stelde. In juli 1506 verklaarde de Cortes van Castilië in Valladolid haar zoon, Karel, tot wettige erfgenaam, waarbij Filips zou optreden als koning om de rechten van zijn zoon te verdedigen. Van die lijn is Johanna sindsdien niet meer afgeweken.

De dood van Filips de Schone

Niet lang daarna sloeg het noodlot toe, want Filips de Schone werd in Burgos plotseling ziek en overleed enkele dagen later aan een longontsteking (25 september 1506). Johanna heeft hem tijdens zijn laatste dagen liefdevol verzorgd en trok zich na zijn dood enkele maanden in stilte terug. Daarop riep Francisco Jiménez de Cisneros, de aartsbisshop van Toledo (1436-1517), de hulp in van haar vader. Gezien de geruchten over Johanna's waanzin achtte hij het onmogelijk dat Johanna persoonlijk over Castilië kon regeren. Toch heeft zij het geprobeerd, want op 18 december 1506 ondertekende zij een decreet waarin alle giften en verleende privileges door wijlen haar man, meestal ten koste van het koninklijk patrimonium, werden teruggeschroefd. Tegelijkertijd besliste ze dat het gebalsemde lichaam van haar man in Granada zou begraven worden naast haar moeder om aldus de rechten van haar zoon Karel te vrijwaren.

*Johanna als weduwe met het lijk van haar man
(door Francisco Pradilla. 1877)*

Zo begon de beruchte dwaaltocht van Johanna met het lijk van haar man, richting Granada. Johanna's biograaf, Bethany Aram, toont aan dat de bizarre verhalen over deze dwaaltocht grotendeels berusten op verzinsels. Dat ze de kist geregeld liet openen is gewoon niet waar. Dat ze zelfs geen vrouwen dulde in de buurt van haar overleden man, is een foute interpretatie van een kloosterregel: in een kartuizerklooster mochten geen vrouwen binnen! De tocht verliep tergend langzaam, want eerst werd de begrafenisstoet opgehouden door de pest, dan weer daar haar bevalling, want Johanna kreeg onderweg in Torquemada nog een postuum kind, Catharina (°Januari 1407). In feite kwam dat Johanna goed uit, want zolang ze onderweg was, voelde ze zich beveiligd tegen aanvallen op haar weduwschap. Ze werd

immers al gauw bestookt door huwelijksvoorstellen, speciaal vanwege de Engelse koning, Hendrik VII, die haar een jaar eerder had ontmoet. Hendrik onderhandelde daarover met haar vader, maar Johanna hield de boot af, omdat een tweede huwelijk de rechten van haar eerstgeboren zoon Karel zwaar zou aantasten.

Opgesloten in Tordesillas

Voor Ferdinand stond het vast dat Johanna moest geïsoleerd worden van de buitenwereld, zodat hij zelf in haar naam aan de slag kon gaan. Zij ontmoetten elkaar voor het eerst in augustus 1507 en zouden sindsdien geregeld onderhandelen over de toekomst. Pas in 1509 bereikten ze een akkoord, waarbij wederzijdse toegevingen werden gedaan. Ferdinand zou voortaan als regent in haar naam over Castilië regeren, maar hij verklaar-

de meteen ook zijn kleinzoon Karel tot toekomstige erfgenaam, niet enkel van Castilië, maar ook van Aragon. Johanna van haar kant was bereid zich te vestigen in het kasteel van Tordesillas, op voorwaarde dat ze het lijk van haar man mocht meenemen. Het lichaam werd er voorlopig begraven in het clarissenklooster van Tordesillas, vlak naast het kasteel. Hoe het verder ging, lees je in het boek. Johanna heeft sindsdien Tordesillas niet meer verlaten, behalve tijdens een pestepidemie in 1534. Toen ze in 1555 overleed, was ze 75 jaar geworden.

Johanna de Waanzinnige (door Lorenzo Vallés, 1866)

Edward De Maesschalck

Historische weetjes: wist je dat ...

De planeet Mars rood oogt door een telescoop, maar in feite niet rood is? Ze lijkt rood doordat er binnen de atmosfeer aldaar en het grondoppervlak veel ijzer aanwezig is. Als je echter de beelden bekijkt die door de NASA zijn vrijgegeven van de grond op Mars, dan is te zien dat er meerdere kleuren zijn, met schakeringen van groen, blauw en paars!

Historische strips

elukkig mag de redactie altijd rekenen op de fijne recensies van stripkenner Frederik Maertens uit Brugge. Voor de liefhebbers is het voorgestelde boek eten en drinken.

Spyros Theocharis en Chrysa Sakel,
Theophano: A Byzantine Tale, Uitg. Lightning
Source UK Ltd, 2020, 130 p.

Hoewel België het stripland bij uitstek is, moet een mens toch af en toe eens over de grenzen heen kijken. Enkele maanden geleden deed ik dit toen een paar mediëvisten online vol lof spraken over een nieuw stripverhaal, een Griekse strip nota bene. Deze graphic novel over een passage uit de Byzantijnse geschiedenis werd alomt gesmaakt na de vertaling in het Engels. Ik besloot naar een exemplaar op zoek te gaan, en heb geen spijt van mijn aankoop van *Theophano*.

We bevinden ons in Constantinopel in de 10de eeuw. Het Byzantijnse Rijk bloeit onder de heerschappij van de Makedonische Dynastie, maar de voorspoed blijkt toch fragiel. De oude Keizer Constantinos VII verweert zich tegen diverse paleisintriges, terwijl buurlanden zich vijandig gedragen. Dan komt diens zoon Romanos plots met een bruid op de proppen: een barmeisje genaamd Anastasia. Gelukkig is zij een slimme en bekwame jongedame die al snel haar plaats aan het hof opeist, onder haar nieuwe keizerlijke naam *Theophano*. Wanneer de keizer vroeger dan verwacht overlijdt, beseft *Theophano* al snel dat ze zich zal moeten mengen in het bestuur. Want Romanos laat de staatszaken liever over aan de hofambtenaren, terwijl hij zichzelf onderdompelt in de vele geneugtes van het leven. Ondertussen roeren de Russen, Bulgaren en Arabieren zich meer en meer, waardoor het volk zich ook meer richt tot de bekwame generaals Nikephoros Phocas en Johannes Tzimiskès. *Theophano* beseft dat ze alles zal moeten doen om haar toekomst en deze van haar jonge zoontjes Basilios en Constantinos te verzekeren.

Met *Theophano* krijgt de lezer een inkijk in een periode uit de “Makedoonse Renaissance” van Byzantium, één van de grote bloeiperiodes van het Rijk. Centraal staat het leven van een bijzondere keizerin in het hofleven, waarbij haar impact op de binnenlandse politiek en het hofleven historisch correct zijn (op enkele dichterlijke vrijheden na uiteraard). Daarnaast gaat ook aandacht uit naar het geopolitieke niveau in deze tijd, waarbij Byzantium effectief omringd was door vijandige mogendheden en er niet voor terugdeinsde zelf in de aanval te

gaan. Het album is daardoor 130 bladzijden dik, en gelukkig onderverdeeld in hoofdstukken, om voldoende in detail te gaan over de verschillende gebeurtenissen. Zo leren we aspecten over het politieke, militaire, maar ook de religieuze, culturele en economische leefwereld van Constantinopel en de rest van het Rijk. En dit alles via de blik van Keizerin Theophano, een dame wiens levensverhaal evengoed had opgenomen kunnen worden in de stripreeks Bloedkoninginnen (zie *Tijdingen* 158, 2014).

De Engelse vertaling zorgde voor een breder lezerspubliek dat niet zo bekend is met deze geschiedenis. De auteurs startten daarom ook hun verhaal met een korte inleiding over het Oost-Romeinse Rijk. Hierbij zijn ook twee kaarten toegevoegd van het Rijk in de 10de eeuw en van Constantinopel. Aanvullend is er nog een bijzonder gegeven: het album bevat eindnoten om verschillende zaken wat meer te duiden. Dit is zeer handig om de betekenis te kennen van bepaalde namen, volkeren (zoals Slavische stammen), gebruiken, gebouwen (o.a. de vele kerken), en de gebeurtenissen die aan dit verhaal voorafgaan (bv. de ruzie met de Lekapenosfamilie). Het geeft goed weer welk belang de auteurs aan het historisch kader geven.

De tekeningen zijn mogelijks wat vreemd voor onze ogen, want ze zijn duidelijk beïnvloed door de Amerikaanse comics. Niettemin is dit niet zo storend en al na enkele pagina's ben je al mee in het verhaal waardoor het niet meer opvalt. De verschillende platen bevatten veel details, en het is duidelijk dat tekenares Chrysa zich uitstekend gedocumenteerd heeft. Van gebruiksvoorwerpen over kledij tot architectuur moest alles kloppen, met extra uitleg in de eindnoten. Dit zien we ook terug in het kleurgebruik. Waar we algemeen de Middeleeuwen als donker beschouwen, was dit eigenlijk niet het geval. Het album bevat dus veel bonte kleuren, waaronder veel goud en keizerlijk purper, zoals het ook daadwerkelijk was.

Het album Theophano is een verfrissend album en zeker een aanrader voor wie geïnteresseerd is in de Byzantijnse geschiedenis. Het is één van de weinige strips waarin Constantinopel niet vanuit westerse ogen bekeken wordt, maar vanuit deze van de Byzantijnen zelf. Alleen al dit maakt het voor de historicus boeiend om te lezen. En wie weet wordt het de start van een hele reeks, die dan zeker nog veel meer potten zal breken dan dit debuut. De auteurs hebben alleszins de smaak te pakken en werken ondertussen samen voor boek-illustraties, en het ziet er naar uit dat er nog nieuwe verhalen komen. Wie niet overtuigd is of gewoon benieuwd is naar hun werk, ga gerust naar <https://www.byzantinetales.com/> .

Frederik Maertens

Recensies van historische boeken

Onze vaste redacteur Sam van Clemen bezorgde drie recensies van zeer uiteenlopende historische boeken, maar ze zijn alle drie even interessant; over niemand minder dan Erasmus, over de commune in Parijs (1870) en een nieuwe standaardwerk over Hendrik Conscience!

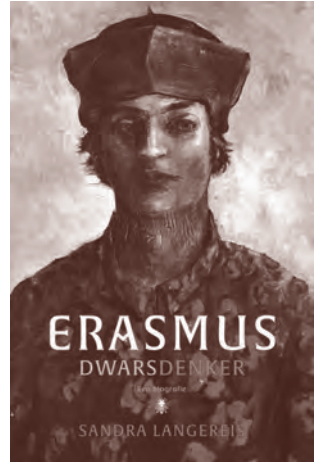
Sandra Langereis. Erasmus. Dwarsdenker, Amsterdam, uitg. De Bezige Bij, 2021, 784 p.

De humanist Desiderius Erasmus (1466 of 1469-1536) geldt terecht als één van de grote geesten van zijn tijd. Hij geniet alom bekendheid als de auteur van *Lof der Zotheid*. Het behoort tot een van de meest gelezen boeken aller tijden, maar hij heeft nog zoveel meer publicaties op zijn actief.

Desiderius leefde ontegensprekelijk in een tijd van grote veranderingen. Heel wat normen en waarden werden op de helling gezet en nieuwe idealen traden op de voorgrond. De boekdrukkunst maakte zijn opgang, Christoffel Columbus ontdekte de Nieuwe Wereld en de kunst en wetenschappen beleefden ongeziene hoogtepunten. Het was ook de tijd van Luther en de Reformatie. Erasmus onderhield bovendien gedurende zijn hele leven een drukke briefwisseling met talrijke geestverwanten. Hij zette bovendien een autobiografie met als titel *Compendium* op papier. Ook andere autobiografische geschriften van hem zijn overgeleverd.

Kortom, er is meer dan stof genoeg voor een biografie. Over Erasmus bestaat dan ook een zee van literatuur. Denk maar aan *Erasmus* van Johan Huizinga. Een recente levensbeschrijving ontbrak echter. Daarin is nu verandering gekomen. De Nederlandse historica Sandra Langereis maakte eerder naam met haar voortreffelijke biografie *De Woordenaar* van Christoffel Plantijn. Nu pakt ze uit met het lijvige *Dwarsdenker*. Het boek heeft terecht deze titel, want Erasmus ging zijn eigen weg tegen vele anderen in. De auteur volgt de correspondentie van Erasmus op de voet voor het schrijven van een diepgravend portret.

Het boek valt uiteen in drie grote delen. Een inleiding ontbreekt eigenlijk. In de plaats is een proloog opgenomen, die vooral verwarrend en weinig ter zake overkomt. Deel I 'Voor alles begon' behandelt Erasmus' afkomst en jonge jaren. Die afkomst betekende een hypotheek op zijn toekomst, want hij kwam in 1466 ter wereld in Rotterdam als een onwettig kind van een katholieke priester en diens huishoudster, Dit 'geboortedefect' zou hem zijn hele leven

blijven achtervolgen. Zijn vader werkte als kopiist van manuscripten. De auteur noemt Erasmus een 'kopiistenzoon'. Vader en zoon zagen dus de overgang voltrekken naar de boekdrukkunst. Erasmus leefde al snel in een klooster, werd tot priester gewijd en studeerde aan de universiteit van Parijs. Daarna volgt het ruime deel II, 'Het Spel en de Knikkers'. Erasmus woonde en leefde op heel uiteenlopende plekken. Hij verbleef in Anderlecht, Basel, Cambridge en Leuven. Het is opmerkelijk in een tijd waarin de reismogelijkheden toch beperkt waren.

Een ander aspect van Erasmus' leven waren zijn vele geschriften. Hij bestudeerde grondig Kerkvader Hiëronymus. Hij zorgde voor een grondigere studie van de bijbel en verzorgde een nieuwe vertaling ervan vanuit het Grieks. Zijn goede vriend de drukker Johann Froben verzorgde de uitgave. Het doel van Erasmus was de Bijbel zuiveren van de vele fouten in meer dan duizend jaar vertalen en kopiëren, en op deze wijze ook helderheid brengen in theologische discussies in zijn tijd.

Het bracht hem in de problemen, want vooral de theologen in Parijs moesten niets weten van zijn tekstkritiek. In Leuven stichtte Erasmus dan weer het Collegium Trilingue. Het is een belangrijk hoofdstuk in de Leuvense universiteitsgeschiedenis.

Het derde en laatste deel draagt als titel 'Uitgespeeld'. Hij verbleef toen in Leuven en in Basel. Daar moest hij halsoverkop vertrekken wegens een uitbraak van de pest. Zes jaar woonde hij vervolgens in Freiburg. Hij nam kennis van de fameuze 95 stellingen van Luther. Luther had Erasmus' *Novum Instrumentarium* trouwens geraadpleegd. Maar van de Reformatie en het protestantisme moest Erasmus niets hebben.

Vanaf 1529 ging Erasmus' gezondheid achteruit. In 1535 vernam hij nog de terechtstelling van zijn boezemvriend Thomas More. In 1536 overleed hij. Langereis maakt van Erasmus noch een martelaar noch een heilige. "Erasmus stierf niet als martelaar. Hij stierf als mens. In zijn bed", eindigt de auteur. (p.701) Want een besluit of een epiloog ontbreken.

Dus over de erfenis van Erasmus gaat het niet echt. Die is nochtans belangrijk. In 1559 deed het concilie van Trente zijn boeken nog in de ban. Maar nadien heeft hij ruimschoots eerherstel gekregen. Tegenwoordig geldt hij als een grote Europeaan. Zijn naam vinden we vaak terug. Denk maar aan het Erasmushuis van de faculteit Letteren van de KU Leuven of het Erasmus uitwisselingsprogramma voor studenten. Ook wordt een jaarlijks een Erasmusprijs uitgereikt aan een verdienstelijke Europeaan.

Kortom, Sandra Langereis brengt een erg veelzijdig verhaal over een rijk gevuld en bewogen leven.. Ze plaatst Erasmus bovendien erg goed in de context van zijn tijd. Ze toont Erasmus als de sprankelende auteur van de "Lof der zotheid" en als brutale bijbelwetenschapper die het zowel aan de stok kreeg met pauselijke inquisiteurs als met Luther. Erasmus' levensverhaal werpt licht op een opmerkelijk tijdvak, gekenmerkt door felle humor en grof geweld, van religieus fanatisme en strijd voor intellectuele vrijheid.

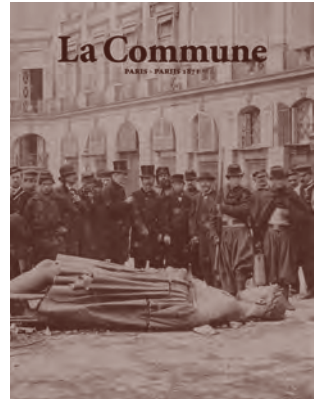
Minpunt vinden we tegelijk dat de auteur een wel erg breed uitgesponnen verhaal brengt

met tal van uitweidingen. Sommige alinea's zijn meer dan een pagina lang. Het maakt het boek tot een flinke brok lectuur van een verhaal dat soms aan vaart mist. Misschien zou een synthese ervan publiceren geen kwaad idee zijn. Het sluit af met een interessant literatuur-dossier over de gebruikte publicaties en een register.

Sam Van Clemen

Xavier Canonne en Theun Vonckx. *La Commune. Paris-Parijs 1871*, Brussel, uitg. Ludion, 2021, Ludion, 223 p.

De Commune van Parijs was een revolutionaire regering die heerste over de stad Parijs van 18 maart 1871 totdat ze bloedig werd neergeslagen op 28 mei van datzelfde jaar. Het was een opstand van linkse republikeinen in de nasleep van de voor Frankrijk rampzalig verlopen oorlog tegen Duitsland. Parijs werd ingenomen door de Communnards. Er kwamen democratische verkiezingen.

In de dagen dat de Commune de stad regeerde werden ingrijpende hervormingen doorgevoerd. Zo werd het leger vervangen door een nationale garde van burgers. Kerk en staat werden gescheiden, en de middenstand werd gesteund door kwijtschelding van schulden. Regeringstroepen van de kersverse Republiek sloegen de opstand echter bloedig neer. Nadien werden tal van opstandelingen terechtgesteld of veroordeeld tot verbanning naar Nieuw-Zeeland of Frans-Guyana.

Naar aanleiding van de 150ste verjaardag van de opstand organiseerde het Luikse museum Le Grand Curtius een expo. Hierbij verscheen het boek *La Commune Paris-Parijs 1871*. Zoals de titel het al toont, is het boek volledig tweetalig Nederlands-Frans.

Het is een opmerkelijke publicatie geworden. Na een interessant chronologisch overzicht van de gebeurtenissen van toen volgen een immers een aantal interessante thematische essays. Het eerste draagt als titel 'De barricades van de lente: de geschiedenis van een verdediging'. De opstandelingen wierpen inderdaad in Parijs maar ook elders honderden barricades op om zich te verdedigen. Het was een symbool van de opstand.

Vele foto's ervan zijn opgenomen. "De foto's van de barricades geven een pakkende getuigenis van een saamenhorigheid, van een vastberadenheid om te vechten voor een meer egalitaire maatschappij." (p. 97) Maar deze barricades hielden geen stand tegen het krachtige geschut van het 'leger van Versailles'. Daar was immers de uitgeweken regering gevestigd.

Meerdere in de straten van Parijs opgeworpen barricades worden besproken. "Op zaterdag 27 mei valt de barricade van de rue Puebla. (p. 121)", bijvoorbeeld. De volgende dag was de

regering de toestand in Parijs weer meester. De opstand werd gevolgd door massaexecuties en een strenge repressie.

Echter: "Hoewel verslagen, is de Commune niet gezwicht. In ballingschap of na amnestie te hebben verkregen, zetten tal van overlevenden de strijd voort in de talrijke ontluikende arbeiderspartijen. Haar ideeën zouden langzaam maar zeker triomferen." (p. 121) Hier ligt het belang van de Commune. Ze heeft inspirerend gewerkt. Later zouden het communisme en het reformistische socialisme immers wel blijvend aan de macht komen in heel wat landen.

Het tweede essay gaat over het aandeel van de vrouwen in de Commune. Deze rol " kan niet genoeg benadrukt worden". (p. 97) "Het staat buiten kijf dat honderden vrouwen een politieke, militaire of minder actieve rol speelden tijdens de Parijse volksopstand". (p. 161) De slechte levensomstandigheden door de aanhoudende oorlog hadden namelijk grote ontevredenheid veroorzaakt. Vele vrouwen hoopten op een beter leven.

De vrouwelijke inbreng was veelzijdig. Sommige dames publiceerden pamfletten. Anderen engageerden zich politiek. De *Union des Femmes pour la défense de Paris* ontstond in 1871. Ze was geïnspireerd op de Eerste Internationale. Doel was om vrouwen te engageren en een stem te geven in de clubs en wijkvergaderingen. Ook andere vrouwenorganisaties waren in Parijs actief tijdens de opstand. Meerdere honderden vrouwen hebben trouwens mee op de barricaden gestaan.

Vrouwen werden nadien beschuldigd dat ze Parijs hadden verwoest als *petroleuse*. Er waren inderdaad een aantal zware branden ontstaan. De bekendste *communarde* was Louise Michel (1830-1905). Ze was redevoerster, verpleegster en soldate. Ze werd veroordeeld tot deportatie en opsluiting in een versterkte omwalling. Na de algemene amnestie voor alle veroordeelde *communards* kwam ze weer op vrije voeten.

Een laatste essay handelt over de invloed die de Commune heeft uitgeoefend op sympathisanten ervan in Antwerpen en Brussel. Er was "een belangrijke impact op de ontwikkeling van de anarchistische, presocialistische en de ontluikkende arbeidersbeweging" (p. 203) Kranten en publicaties van progressieve drukkers droegen hun ideeën uit.

De Antwerpse drukker Jozef Jorssen drukte het blad *De Werker* van het pas opgerichte Antwerpse Volksverbond. De secretaris ervan, Victor Buurmans, was al in 1870 gaan vechten tegen de Pruisen. Daarna had hij zich aangesloten bij de *Fédres* van de Commune. In 1971 werd hij door regeringsgetrouwe troepen gevangen genomen. In 1872 werd hij weer vrijgelaten. Later keerde hij terug naar ons land.

De uitgeweken Antwerpse boekhandelaar Henry Kistemaeckers gaf werk uit van van voormalige *communards*. Deze getuigenverslagen werden later belangrijk bronnenmateriaal. 'L'Histoire de la Commune de 1871' kende binnen en buiten Frankrijk een aanzienlijk succes. Het werd in het Nederlands vertaald door Frans Magermans. Nog andere publicaties die mede in ons land verschenen, hebben de mythe van de Commune mee in leven gehouden.

De teksten zijn echter maar een deel van het boek. Het andere deel wordt gevormd door de vele afbeeldingen. Het gaat om portretten van betrokkenen, plaatsen waar de Commune zich heeft afgespeeld, spotprenten of relevante documenten. Soms is het hijschrift nogal summier, waardoor niet helemaal duidelijk wat er precies te zien is of wat het belang is van het beeld.

Het boek is door Ludion bijzonder fraai uitgegeven. De harde cover, het kwaliteitspapier, het grote formaat en de kwaliteit van de vele afbeeldingen vormen een belangrijke meerwaarde. Kortom, het gaat hier om een boeiend en kijk- en leesboek over een onderwerp dat zeker de moeite is om te worden belicht.

Sam Van Clemen

Johan Vanhecke, *Voor moedertaal en vaderland. Hendrik Conscience biografie*, Antwerpen, Uitg. Vrijdag, 2021, 566 p.

Hendrik Conscience is één van de grootste namen uit de Vlaamse literatuurgeschiedenis. Hij is immers 'de man die zijn volk leerde lezen.' Er bestaan heel wat publicaties over hem, maar een volwaardige moderne biografie bleef achterwege. Johan Vanhecke heeft deze lacune nu gevuld. Als hoofdarchivaris van het Letterenhuis is hij hiervoor goed geplaatst, want daar wordt immers de schriftelijke nalatenschap van Conscience bewaard.

In zijn inleiding noteert de auteur dat veel bronnenmateriaal is verloren gegaan. Dat weerhield hem er niet van om een erg lijvig boek af te leveren. "Ik heb gekozen voor een chronologisch levensverhaal waarbij ik zoveel mogelijk de protagonisten aan het woord laat. Ik heb geprobeerd om zowel de schrijver, de Vlaamse strijder als de mens Conscience aan het woord te laten." (p. 10-11) Het resultaat is een veelzijdig, gelaagd en soms ook ingewikkeld en breed uitgesponnen relaas.

Het verhaal valt uiteen in drie delen. Ze zijn vernoemd naar de plaatsen waar Conscience heeft gewoond. Het eerste deel heet dan ook 'Antwerpen'. Vader Conscience was een geïmmigreerde Fransman. Het verklaart de Franse achternaam. Zijn jeugd bracht hij door in Antwerpen. Zijn moeder overleed vroeg en zijn vader hertrouwde. In totaal had deze zeventien kinderen.

Op 18-jarige leeftijd nam Conscience vrijwillig dienst voor het vaderland. Hij verbleef als soldaat in de Kempen. Hij bleef uiteindelijk enkele jaren in het leger. Uit deze tijd dateert zijn prille debuut als schrijver. Hij kampte trouwens bijna zijn hele leven met een wankel mentale en lichamelijke gezondheid.

Aan zijn meesterwerk *De Leeuw van Vlaanderen* over de Guldensporenslag is een apart hoofdstuk gewijd. "Half november 1837 was Conscience al volop met zijn roman bezig." (p. 73) Zijn basisidee was om van de volksmenners Jan Breydel en Pieter De Coninck een elkaar aanvullend duo te maken. Robrecht van Bethune is de Leeuw van Vlaanderen. Het was de eerste Nederlandstalige roman die verscheen in het nog jonge België. Al snel maakte Conscience furore met zijn boek, ook internationaal.

In Antwerpen ging hij een vooraanstaande rol spelen in het literaire leven. Maar de nogal eigenzinnige Conscience kreeg er ook conflicten. Het zou een constante blijven in zijn leven. Hij was zeker geen gemakkelijke man. Een verblijf in de Kempen deed hem goed. In het Boshuisje te Zoersel deed hij inspiratie op voor *De Loteling*.

Deel 2 heet Kortrijk. In januari 1857 werd Conscience in deze stad immers benoemd als arrondissementscommissaris. Hij "zat tot over zijn oren in het werk. Een sinecure was deze functie allerminst." (p. 297) Hij zou er blijven tot in 1868. Op literair vlak was er niet veel te verwachten, vermoedde Conscience, maar toch waren het vruchtbare jaren. Zo rondde hij op drie maanden *Bella Stock* af. Het was een verhaal dat zich afspeelde in Nieuwpoort omstreeks 1794. Ook voltooide hij er de roman *Het Goudland* over drie Vlaamse goudzoekers in Californië. Het illustreert hoe veelzijdig en omvangrijk het oeuvre van Conscience wel is. En het toont hoe gedetailleerd de auteur diens leven en werk beschrijft.

Deel 3 'Brussel' rondt deze biografie af. Hij werd 1868 immers benoemd tot conservator van het Koninklijke Museum voor Schilder- en Beeldhouwkunst van België. Hij engageerde zich in het plaatselijke verenigingsleven. In deze periode werd hij ook grootvader. Hij bleef verder schrijven en ging ook op reis.

Vanaf 1880 begon zijn al wankele gezondheid voorgoed achteruit te gaan. Met zijn huwelijk daarentegen ging het toch weer wat beter. Marie Conscience besloot weer bij haar echtgenoot in Halle te gaan wonen. Zijn kleinkinderen waren zijn oogappels. Hij kreeg ook een nationale hulde aangeboden.

Conscience heeft als geen ander de Vlaamse letterkunde op de kaart gezet. Hij werd al tijdens zijn leven geëerd en herdacht. In 1883 kreeg hij in Antwerpen zijn overbekende standbeeld op het Hendrik Conscienceplein. Hij overleed op 10 september van dat jaar en ligt begraven op het Schoonselhof. Postuum verschenen nog twee nieuwe romans. Expo's, straatnamen, heruitgaves en studies van zijn werk bleven de herinnering levend houden. *De Leeuw van Vlaanderen* werd inmiddels verfilmd.

En nu is er dus de biografie van Johan Vanhecke. De auteur eindigt met een interessante nabeschouwing. Hij heeft alle boeken van Conscience gelezen. "En dat viel best mee. Ik heb mij geen moment verveeld. Het is niet allemaal topwerk. Maar wat een verteller!" (p. 173) Onleesbaar is hij ook vandaag zeker niet. De goede verkoopcijfers waren trouwens een ware zegen voor het boekenbedrijf in Vlaanderen.

Conscience profileerde zich als Vlaamsgezind en katholiek. "De Vlaamse beweging was zijn stokpaardje." (p. 481) Na zijn veertigste was hij hierin voorzichtig geworden. Vanhecke rondt af met de hoop uit te drukken dat er nieuwe heruitgaven komen van Consciences oeuvre. Is het door de enorme tijdsafstand en het veranderde literaire landschap daarvoor toch niet net iets te gedateerd? De auteur vindt alvast dat het beeld van Conscience als gedateerde auteur moet worden bijgesteld. Intussen begon hij met de website www.hendrikconscience.com.

We eindigen met vast te stellen hoe inhoudelijk rijk dit boek dit is. Naast Conscience passeren nog tal van andere bekende namen de revue. Een aantal foto's en tekeningen zijn toegevoegd als illustratie. Voor nog heel wat andere onderwerpen is dit een waardevolle studie. Kortom, dit boek is een monument dat de tand des tijds zal doorstaan. Al zou een ingekorte versie ervan misschien toch geen slecht idee zijn. Want een echt meeslepend verhaal om lezen is deze biografie toch ook weer niet.

Sam Van Clemen

Historische weetjes: wist je dat ...

De beroemde uitspraak "Après nous le déluge" (Na ons de zondvloed), uit de mond kwam van Madame de Pompadour? In 1757 werd het leger van Lodewijk XV van Frankrijk in de pan gehakt door Frederik II van Pruisen, in de Slag bij Roßbach. Dat zou Madame de Pompadour, Lodewijks beroemdste maîtresse, gebracht hebben tot haar genoemde uitspraak. De moed zonk haar oprecht in de schoenen, want zij had een invloedrijke positie aan het Franse hof en had zich gemengd in de oorlogspolitiek. Tegenwoordig wordt de uitdrukking vooral gebruikt door cynici om hun onverschilligheid uit te drukken: wij genieten van het hier en nu, en wat er na ons komt, zal ons worst wezen.

Romeinse heirbanen in de Lage Landen

Robert Nouwen, *De Romeinse heerbaan. De oudste weg door de Lage Landen*, Gorredijk, Uitg. Sterck & De Vreese, 2021, 238 p.

De Romeinen stonden bekend als veroveraars en bouwers van wegen, aquaducten, amfitheaters, circussen, thermen etc. Het Romeinse Rijk telde 120.000 km wegen, die voor een groot deel naar Rome leidden. Alanus ab Insulis (Alain de Lille/Alanus van Rijsel) drukte het in 1175 mooi uit: "Mille viae ducunt hominem per saecula Romam"/Duizend wegen leiden de mens door de eeuwen heen naar Rome (p. 15). Eén van die vele wegen was de grote weg door de Lage Landen: hij liep van Bonen/Boulogne-sur-Mer (ten zuiden van Calais) via Velzeke, Asse, Elewijt en Tienen naar Tongeren en naar Keulen aan de Rijn.

Vóór de komst van de Romeinen hadden de Gallische stammen (Morinen, Menapiërs, Nerviërs, ...) ook al wegen. De ondertitel 'De oudste weg' moeten we dus nuanceren. Maar de Romeinen bouwden die systematisch verder en steviger uit in heel hun rijk in Europa, Noord-Afrika en het Nabije Oosten. Ze waren belangrijk voor het leger, het bestuur, het ontstaan van steden, de handel en de verspreiding van cultuur en christendom. Men noemde ze 'militaire wegen', omdat ze vooral de macht van de Romeinen wilden verzekeren.

Dit boek gaat vooral over de heerbaan van Boulogne-sur-Mer naar Keulen, maar in de bibliografie staan ook werken over de vele andere en in de tekst wordt er soms ook naar verwezen. In noordelijk Gallië zorgden vooral keizer Augustus en zijn rechterhand Marcus Vipsanius Agrippa voor het wegnen. Andere keizers breidden het verder uit. De aanleg in de regio Bavay-Tongeren-Trier vond plaats rond 19-17 v.C. Tijdens de regering van keizer Claudius werden die wegen flink verbeterd. Hij verhardde ook het wegdek van de straten in Tongeren.

Er waren drie categorieën van wegen: *viae publicae* (belangrijke staatswegen), *viae vicinales* (regionale) en *viae privatae* (van plaatselijke grootgrondbezitters). We krijgen ook interessante informatie over de manier waarop de wegen aangelegd werden, over de mijlpalen, de Tabula Peutingeriana en andere oude kaarten van Villaret, Ferraris, Van Der Rit en Vandermaelen. Ook het intensief gebruik van de oude heerbanen tot in de 19de eeuw haalt Nouwen aan. Schrijvers uit de 1ste eeuw v.C., 1ste eeuw n.C. en uit de 18de-19de eeuw getuigden vol lof over de wegen (p. 84-93).

De Romeinse wegen bepaalden ook het landschap: de uittekening van het kadaster en de verdeling van de gronden onder de Romeinse kolonisten vertrokken vanuit de rechtlijnige wegen. Steden, boerderijen, heiligdommen en grafmonumenten werden opgericht langs of in de buurt van de wegen. De steden, vaak met dambordplan, dienden als bestuurlijke centra en hadden pakhuizen voor de inning van belastingen in natura. Bavay had deze functie voor de Nerviërs, Tongeren voor de Tungri, die de plaats van de Eburonen hadden ingenomen. Landbouwbedrijven moesten graan en andere voeding leveren aan de steden en aan de 22.000 à 45.000 Romeinse militairen langs de Rijn. Voor 45.000 soldaten moest men jaarlijks 10.000 ton voedsel aanvoeren. Goede wegen waren dus noodzakelijk. Grafmonumenten en grafvelden lagen buiten de stadskernen langs de grote uitvalswegen: de voorbijgangers konden dan de status van de dode en van zijn familie zien (p. 122-126). De grafvelden rond Tongeren zijn nu volledig bebouwd. Elders verdwenen er grafheuvels door de aanleg van wegen, spoorwegen en akkerland. Of door verwoestingen in augustus 1914 (p. 132-133).

In de eerste plaats dienden de wegen om het leger snel naar een opstandige regio te brengen. Dank zij die uitstekende wegen, kon Rome een wereldrijk beheersen met een beperkt aantal militairen. Ze dienden ook voor de post: de keizers wilden op de hoogte blijven van onlusten, rampen etc. Ook privépersonen verzonden hun brieven via deze koeriers, die 60 tot 100 km per dag aflegden en in nood zelfs 150 à 250. De postdienst bracht ook graan, groenten en vlees uit Haspengouw naar de Rijnstroepen en naar de steden en grote dorpen. Bij de handelaars hoorden ook Nerviërs en andere Galliërs (p. 140-143). Vervoer van graan gebeurde ook per schip: dat was veel goedkoper en het ging sneller. De Menapiërs beheersten de zout-handel van de kust via Kassel-Tienen-Tongeren naar Keulen. Aardewerk en glas werden dan weer in Keulen geproduceerd en langs de Rijn en de heerbanen vervoerd tot in Engeland (p. 144-146).

De rijken gingen langs de heerbanen op reis, o.a. naar Trier, Griekenland of naar de Golf van Napels. Ook het christendom verspreidde zich langs de Romeinse wegen. Rond 346 n.C. was Sint-Servatius de eerste bisschop van Tongeren en daarna van Maastricht (p. 152-154). De wegen speelden ook een rol bij de ondergang van het Romeinse Rijk: Franken en Alemanen konden vanaf 275 n.C. snel oprukken bij hun gewelddadige strooptochten. Villa's werden platgebrand, streken werden ontvolkt (p. 156-157). Germaanse nieuwkomers vestigden zich in de ontvolkte gebieden van de Treveri, Tungri, Nervii en Menapii. In de 4de eeuw werden steden zoals Tongeren versterkt met kortere muren. Vanaf de 5de eeuw verschoof het zwaartepunt van de economie en van het verkeer naar de rivieren en van Tongeren naar Maastricht (p. 161).

Ook na de val van het Romeinse Rijk bleven de wegen belangrijk voor het verkeer en voor het ontstaan van nieuwe steden en dorpen. Tongeren verloor aan belang en rijkdom ten voordele van Maastricht, dat een belangrijk religieus en economisch centrum werd en in de 6de-7de eeuw bezoek kreeg van de Merovingische koningen en in de 9de eeuw van de opvolgers van Karel de Grote. Sint-Trudo stichtte in 740 een Benedictijner-abdij, die veel pelgrims

aantrok en zorgde dat Sint-Truiden een stad werd (p. 163-167). In 881 werden Tongeren en Maastricht geplunderd en verwoest door de Noormannen en in 1180 in de as gelegd door graaf Gerard van Loon. Na de plundering door Hendrik I van Brabant in 1213, kreeg Tongeren tussen 1241 en 1300 een nieuwe verdedigingsmuur.

De Romeinse wegen Bavay-Tongeren en Tienen-Tongeren lieten Lodewijk XIV toe om in 1677 Tongeren plat te branden en in 1693-1694 opnieuw veel schade toe te brengen. En in 1747 waren de Franse legers weer prominent aanwezig in de regio tussen Tongeren en Maastricht. Gelukkig speelden de wegen ook een positieve rol in de vele pelgrimstochten, o.a. naar Compostella (p. 170-179). In de 19de eeuw verdwenen vele Romeinse wegen onder het asfalt. De ruilverkaveling in de jaren 1960-1970 deed nog meer geschiedenis verdwijnen. En dat proces ging verder na 1970: de Romeinse weg in Brustem werd een landingsbaan van het militair vliegveld (p. 180-183), op andere plaatsen was dat voor industrieterreinen. De auteur pleit dan ook terecht voor meer bescherming van ons cultureel erfgoed. Als voorbeelden van bescherming toont hij de Via Appia in Italië en de Via Domitia in Zuid-Frankrijk. De oudste weg van Vlaanderen krijgt die aandacht nog lang niet. Na dit pleidooi volgen een beknopte en een zeer uitgebreide bibliografie (p. 191-215), een overzicht van de archeologische sites in de regio Tongeren/Maastricht /Sint-Truiden/Tienen en vele noten (p. 219-235).

Beoordeling

Robert Nouwen heeft goed werk verricht door ons nog eens te tonen hoeveel Romeins cultureel erfgoed we hebben en hoe we dat moeten koesteren, voor zover het nog bestaat. Zijn boek is voorzien van heel mooie foto's, die op zich ook al een overtuigende kracht hebben. Vooral het gedeelte tussen Tienen en Maastricht krijgt heel veel aandacht, de rest van de heerweg in Frans-Vlaanderen (Bonken-Kassel), Oost-Vlaanderen en Brabant iets minder. Daar bleef van de heerbaan ook veel minder bewaard.

Robert Nouwen bij een oude heerbaan in Tongeren

De auteur veronderstelt heel wat voorkennis van de lezer: niet iedereen weet waar Vindolanda en andere plaatsen liggen. Vindolanda staat zelfs niet in mijn drie historische atlassen, wel in Wikipedia. Kennis van de dorpen, gehuchten en straten in de regio Tongeren en langs de heerbaan is een voordeel. Ik vond ze gelukkig in mijn 'Stratenatlas van Vlaanderen'. Voor de niet-classici en de niet-archeologen had hij wel een alfabetische begrip-lijst mogen toevoegen: niet iedereen weet wat geo-portalen, hillshade sky view factor (p. 63) en een cunet (p. 95) of groma (p. 111) zijn.

Het boek is zeer interessant voor classici, archeologen, heemkundigen en al wie interesse heeft voor ons Romeins verleden. Laten we hopen dat het boek ook gelezen zal worden door onze politici, industriëlen en vastgoedmakelaars, zodat ze de nog bestaande wegen en monumenten niet verder doen verdwijnen. Wie een overzicht wenst van alle heerbanen van heel het Romeinse Rijk, verwijzen we naar Raymond Chevalier, *Les Voies Romaines*, Uitgeverij Picard, Parijs/Brussel, 1997.

Jef Abbeel

Lezersbrief

 e lezersbrief van Jozef Smets in het vorige nummer is niet ongelezen gebleven. De redactie ontving alweer een lezersbrief (in feite een e-mail van 19 september 2021) als reactie op de voorgaande. Wie weet wordt het een nieuwe trend!

Beste,

Bij het lezen van dit interview én de lezersbrief van Jozef Smets becroop me opnieuw het gevoel dat gelukkig al jaren op de achtergrond was verdwenen, nl. dat het rechtse gedachtengoed onder KUL-historici (ook in opleiding) vaste voet aan de grond heeft.

Ook uit het gesprek met Johan Strobbe blijkt dit. Er staat een subtiele sneer in naar het politiek correcte taalgebruik dat leraars vandaag wordt opgelegd. Wat een geluk, denk ik dan, dat hier vandaag eindelijk aandacht aan wordt geschonken! Het trof me dan ook dat verder in de tekst gesproken wordt van 'mindervaliden', letterlijk mensen die minder waard zijn. Als dit uit de mond van de geïnterviewde zelf kwam, dan was het minstens nodig hier vanuit de redactie een kanttekening bij te plaatsen. Vandaag is de correcte omschrijving: mensen met een beperking. Ze hebben een beperking maar die bepaalt hun identiteit niet.

Ik verwacht van de eindredactie van dit blad dat dit soort ongepaste terminologie wordt bijgestuurd, want ook in het Klein Seminarie van Roeselare is het 2021, met alle inzichten die daarbij horen.

Het spreekt dat ik opgelucht was dat Jozef Smets kanttekeningen plaatste bij die andere redactionele uitschuiver.

Groet,
Eva Brumagne

De machtigste man op aarde

Een nieuw Duits boek over de Chinese sterke man Xi Jinping wilde de uitgever in oktober 2021 voorstellen naar aanleiding van de Frankfurter Buchmesse. Maar er kwam verbod uit China en de uitgever heeft het niet aangedurfd. Maar het boek is wel te koop en wekt nu natuurlijk ieders interesse. Jef Abbeel heeft het alvast voor ons gelezen.

Stefan Aust en Adrian Geiges, *Xi Jinping. Der mächtigste Mann der Welt*, München-Berlijn, Uitg. Piper, 2021, 297 p. (ISBN 978-34-920-7006-5)

Over Xi verscheen in 2018 al een degelijke biografie van Ties Dams, maar die staat hier niet in de literatuur-opgave. Dams noemde Xi de machtigste man van China, Aust (°1946) en Geiges (°1960) gaan een stap verder. Zij schreven trouwens geen biografie, maar ze bestudeerden 13 thema's met Xi als centrale figuur. Ze beginnen met de corona-uitbraak in Wuhan in december 2019. De artsen die ze bekend maakten, werden gestraft voor 'illegale activiteiten' (p. 11). Er was een feest gepland voor 40.000 families: dat moest doorgaan en fungeerde als super-verspreider. Xi wou het Chinese Nieuwjaar niet verstoren. Drie dagen later, op 20 januari 2020, sloot de regering de stad dan toch af van de buitenwereld. Corona zorgde wereldwijd voor vele miljoenen doden en tijdelijk voor de ergste economische crisis sinds 1929. De auteurs denken dat het virus ontstaan is op een dierenmarkt (p. 15). Fang Bin en Chen Qiushi, brave mannen die de zieken en doden filmde op 9/2/2020, zijn sindsdien spoorloos. China maakte indruk door zijn levering van maskers, beademingsapparatuur en vaccins aan heel de wereld. En het herleefde veel sneller dan de rest van de wereld.

Dan komt het leven van Xi (°1953) en zijn familie aan bod. Zijn vader was topmedewerker van Mao, maar werd in 1962 opgepakt. Daarmee kwam een einde aan het luxeleven van zoon Xi: hij werd niet meer met de limousine naar school gebracht. In 1966 begon de gewelddadige Culturele Revolutie met de moord op een directrice van een meisjesschool (p.38). 12 miljoen Rode Gardisten vervolgden ook communistische politici, intellectuelen en hun kinderen, en dus ook Xi. In 1967 werden hij en zijn ouders mishandeld door Rode Gardisten. Vader Xi kreeg 8 jaar gevangenis, de zoon werd voor 7 jaar verbannen naar Liangjiahe in de

provincie Shaanxi, waar toen nog geen huizen stonden, iedereen vlooien had en de boeren in grotten woonden. Nu is het een attractiepark. Daar leerde Xi de armoede van de boeren kennen. Ondanks alle vernederingen deed hij tien pogingen om lid te worden van de CCP. Dat lukte pas bij de laatste poging in 1973. Sinds hij aan de macht is, wil hij de armoede uit China bannen en streeft hij naar de 'Grote Renaissance van de Chinese Natie'.

In het onderwijs zwijgt men over de 45 miljoen doden tijdens Mao's Grote Sprong (1958-1961), over de wrede Culturele Revolutie en het drama van Tian-an-Men met 2.600 doden plus 7.000 gewonden. Ook in ruim 400 andere steden vielen slachtoffers. De meeste jonge Chinezen weten daar niets over (p. 67-69). Maar men spreekt er eindeloos over de vernederingen tussen 1839 en 1949 en over de wederopstanding sinds 1949, terwijl deze pas in 1978 begon met Deng Xiaoping (p. 54). Men zwijgt ook over het eerste huwelijk van Xi in 1979 met Ke Xiaoming, dat in 1982 uitliep op een scheiding. De meeste Chinezen weten daar niets van (p. 59). In 1986 leerde Xi zangeres en tv-ster Peng Liyuan (°1962) kennen. In 1987 trouwden ze en in 1992 kregen ze hun dochter Xi Mingze.

*Xi Jinping met tweede echtgenote
Peng Liyuan (2018)*

De auteurs noemen China het rijkste land ter wereld tussen 202 v.C. en 1820 n.C. (p. 50-51). Helaas zijn daar geen cijfers over en staan er meer mooie monumenten uit het verleden in West-Europa dan in China. In 2002 slaagde Aust erin partijchef Jiang Zemin te interviewen, iets wat zelden lukt in China. Jiang kende perfect Duits. En in 2012 mocht hij premier Li Keqiang interviewen (p.71-78 en 97-99).

Vanaf 2007-2008 maakte Xi verdere opgang: partijchef in Shanghai, lid van het Politbureau, hoofd van het comité dat samen met Jacques Rogge de Olympische Spelen moest voorbereiden (p. 82-83). Dit gebeurde tot in de details. 300.000 inwoners van Beijing moesten daarvoor uit hun huizen of hutten, autoverkeer werd verboden, fabrieken gesloten, regenwolken weggeschoten (behalve bij het wielrennen). Gevolg: zuivere lucht en olympische records op afstanden van 100 m tot marathon. China haalde de meeste medailles. De kostprijs was 40 miljard \$ (p. 92).

In november 2012 werd Xi secretaris-generaal van de CCP en in 2013 ook president; Li Keqiang werd premier. Xi startte een strenge anticorruptie- campagne waarbij meer dan 200 ambtenaren zelfmoord pleegden en vele andere gewoon verdwenen. Meer dan 1,5 miljoen ambtenaren werden gestraft, zowel 'tjiggers' (toppers zoals Bo Xilai) als 'vliegen' (kleine bedienden). De populariteit van Xi schoot omhoog. Zijn eigen vermogen en dat van zijn familie zijn onbekend en taboe (p. 105-108).

Dan gaat het over Mao, die volgens Deng voor 70% goed was en voor 30% slecht, maar in privégesprekken zou Deng de cijfers omgekeerd hebben (p. 110). De strijd tegen de Japanners werd vooral door Tsjang-Kai-Sjek gevoerd. Na de oorlog bedankte Mao de Japanners (p. 111-112). Mao zou de boeren bevrijd hebben. Aust nuanceert: boeren en boerinnen die geen vee konden afgeven, werden opgehangen onder toezicht van Mao (p. 112). Tijdens de Grote Sprong moesten de boeren hun vee en vlees opnieuw afgeven voor export naar de SU. Ze aten gras en bladeren om te overleven. Hele dorpen stierven uit. Gevolg: 45 miljoen doden en de grootste hongersnood uit de geschiedenis. Mao vond dat niet erg en werd in het buitenland zelfs geprezen door Sartre, Kissinger en heel de linkerkant (p. 113). Een wet van 2018 verbiedt de communistische helden en de officiële geschiedschrijving in twijfel te trekken. De Mao-cultus is nu wel vervangen door een Xi-cultus, met portretten van Xi in kerken, zijn gedachtegoed als verplichte leerstof op scholen en universiteiten, een app op de gsm om punten te scoren en sinds 2018 ook in de grondwet. Bovendien mag hij levenslang aanblijven in plaats van tweemaal vijf jaar (p. 114-117).

In tegenstelling tot Mao, die 46.000 confucianistische geleerden liet ombrengen en 90 à 95% van de Confucius-tempels liet vernielen door de Rode Gardes (p. 119-124), is Xi een overtuigd aanhanger van Confucius. En nog meer een overtuigd communist, die graag aan toont dat de CCP machtiger is dan de bedrijfsleiders (p. 134-138). De censuur op het internet is streng, zelfs op TikTok. Dus geen Google, Facebook etc. Wie een VPN gebruikt, riskeert 5 jaar cel. In vele zaken loopt China wel ver vooruit op ons: WeChat kan evenveel als 20 apps bij ons (p. 148-149). En bij een misdaad (overval, ontvoering, moord) kunnen de camera's op 2 seconden de dader(s) identificeren. Met het Sociaal Kredietstelsel worden zij flink bestraft en de goede mensen beloond. De besten staan met naam en foto als morele voorbeelden op beeldschermen. Ook de slechte burgers staan in winkelcentra op zulke beeldschermen. 20 miljoen Chinezen staan op een zwarte lijst: ze vinden geen werk en mogen niet op reis (p. 152-156).

Wat Tibet betreft, beweren de Chinezen dat er godsdienstvrijheid is, maar dat de Dalai Lama in 1959 China bedrogen heeft en tegen China in opstand is gekomen. Hij mag pas terugkeren als hij geen onafhankelijkheid meer vraagt en geen Tibetaanse gebieden van andere provincies meer opeist om weer Groot Tibet te vormen, dat overeenkomt met een kwart van China (p. 162). In 2006 hebben jonge Tibetanen Chinezen en moslims aangevallen, in brand gestoken en gestenigd. De auteurs vertellen niet wat hun straf was. De armoede is zeer groot. Er zijn ook positieve punten: 90% van de kinderen gaat nu naar school, tegenover 3% in de jaren 50. En de levensverwachting steeg van 35 naar 67 jaar (p. 169-172).

Dalai Lama

Xinjiang is een ander probleemgebied. Het werd al tijdens keizer Han Wudi (141-87 v.C.) bij China gevoegd, het maakte zich geregeld los, maar alle landen beschouwen zowel Tibet als Xinjiang als delen van China. In 2013-2014 pleegden Oeigoeren dodelijke aanslagen en honderden (ik denk zelfs duizenden) sloten zich aan bij IS (p. 175). Xi ontketende zijn oorlog tegen de terreur: 1 à 3 miljoen Oeigoeren zitten nu in heropvoedingskampen. Volgens getuigen wordt er gefolterd en verkracht. Sinds 2015 kende China geen islamitische aanslag meer (p. 177-182).

Milieu en klimaat dan. China stoot 30% van de wereldwijde CO2 uit en is daarmee nummer 1. De VS is nummer 2 met 14%. Er zijn nog andere problemen: vervuilde lucht; water dat vergiftigd werd door benzol van Petrochina en waarbij de regering 10 dagen wachtte om het bekend te maken; bedrijven die vervuild afvalwater in rivieren lozen en zo de mensen ziek en arm maken (p. 188-192). 25% van de bevolking heeft nog geen zuiver drinkwater en 16 van de 20 steden met de slechtste lucht liggen in China, Beijing is de vuilste hoofdstad van de wereld. In sommige noordelijke dorpen in de 'zwarte driehoek' zijn de gezichten en de wol van de schapen vaak zwart zoals kolen door het roet van de fabrieken. De politie grijpt in als mensen daartegen durven betogen (p. 191-192). Xi begrijpt dat dit gevaarlijk is voor de volksgezondheid en voor de macht van de CCP. In 2015 voerde hij dan ook strenge straffen in. Als organisator van de Olympische Spelen had hij al 2.000 fabrieken uit de stad verbannen. De auto's mogen nog maar om de 2 dagen rijden en Beijing kreeg het grootste metronetwerk ter wereld (700 km). China kreeg 20.000 km hogesnelheidstreinen (Duitsland heeft er 2.635 km) en volgens mij zijn die 20.000 er al 40.000. 12% van de auto's rijden nu op elektriciteit of waterstof en 99% van de elektrische bussen wereldwijd rijden in China. Hun kolencentrales zijn veel zuiverder dan de onze. China besteedt meer geld aan hernieuwbare energie dan de VSA, EU en Japan samen (p. 193-197). Het is dus op de goede weg.

De Nieuwe Zijderoute heeft Duisburg als belangrijkste eindstation in Europa voor producten uit Chongqing, met 32 miljoen inwoners de grootste stad ter wereld. Maar China moet de treinen wel voor 50% subsidiëren om uit de kosten te komen. Het totale bedrag van De Nieuwe Zijderoute, het grootste project in heel de geschiedenis, wordt op 1 biljoen \$ geraamd. Het Marshallplan bedroeg 12,4 miljard of volgens de huidige koers 139 miljard, dus 1/7de. Eraan meewerken is een voorrecht voor bijna uitsluitend Chinese bedrijven. In Afrika doen de Chinezen het werk grotendeels zelf: ze zijn veel sneller en meer geschoold dan de Afrikanen. In Angola werken een half miljoen Chinezen. 2 à 3 keer per dag worden ze aangevallen door Angolezen met kokend water etc., hoewel ze zich veel minder bemoeien dan de Europeanen destijds (p. 202-211).

De auteurs tonen ook aan dat sommige landen hun schulden niet meer kunnen betalen en zeer afhankelijk worden van China en dat kritische landen gestraft worden. Ondertussen hebben kleinkinderen van Obama, Trump en Biden al Chinees geleerd. Trump en Xi schoten lange tijd goed op met elkaar en op 18 juni 2019 gaf Trump aan Xi de vrije hand om met geweld in te grijpen in Hongkong. Hij prees hem ook voor de oprichting van kampen voor moslims

en voor de aanpak van corona. Maar later in 2020 veranderde dit: Trump sprak over het China-virus en had wel kritiek op de aanpak van Hongkong en Xinjiang (p. 214-222).

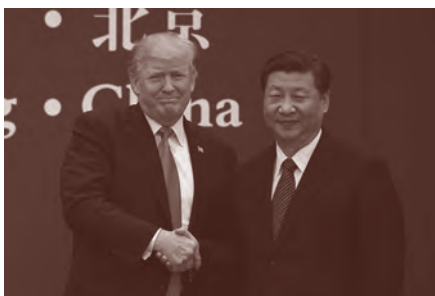
De auteurs bestrijden ook dat China altijd vredelievend was: al sinds de eerste keizer Qin (221-210 v.C.) voerde het oorlogen, tijdens de Qing (1644-1912) veroverde het Tibet (1720) en Xinjiang (1755), in 1979 verloor het tegen Vietnam, nu wil het de

Zuid-Chinese zee inpalmen omwille van de enorme voorraden aan olie en gas. Dit gaat ten koste van Vietnam, de Filipijnen, Maleisië, Brunei en Taiwan. Het Gerechtshof in Den Haag sprak zich uit ten gunste van de Filipijnen, maar China erkent die uitspraak niet en installeert er raketten (p. 226-227). De VSA, Australië en het Verenigd Koninkrijk sloten in september 2021 een militair pact (AUKUS) tegen deze Chinese dreiging.

De aanhechting van Hongkong in 1997 bracht Peking 69 miljard \$ aan deviezen op. De miljonairs van Hongkong, zoals de familie Lam, keurden dit goed: zo konden ze nog meer investeren in China. In 2019 demonstreerden 2 van de 7 miljoen inwoners tegen de beperkingen van hun vrijheden. Vanaf 2020 greep Peking hardhandig in (p. 233-235).

In het democratische Taiwan kijken de 24 miljoen inwoners bezorgd naar de machtsovername in Hongkong. Rijke Taiwanese hebben voor 200 miljard \$ fabrieken in China. Sinds 2005 heeft China een wet die Taiwan met oorlog bedreigt als het zich onafhankelijk verklaart. In november 2015 ontmoette voor het eerst een Chinese president (Xi) zijn Taiwanese collega Ma Ying-jeou. Maar in 2016 werd de Peking-kritische Tsai Ing-wen tot president gekozen en in 2020 werd ze vlot herkozen. In Taiwan zijn democratie en Chinese waarden wel verenigbaar. Volgens Ai Weiwei wil Xi de geschiedenis ingaan als de 'bevrijder van Taiwan'. Hij vergelijkt hem met Cato die eiste dat Carthago verwoest werd: overdreven dus, want Xi gaat het eiland niet verwoesten (p. 241-246).

In het laatste hoofdstuk tonen de auteurs aan dat China weer aan de top staat: landing op de achterzijde van de maan (1/1/2019), opening van de mega-luchthaven Daxing in 2020 (die klaar was in 4 jaar), bouw van nog 216 luchthavens in de volgende 15 jaar, 3 keer zo veel patenten als de VSA, 800 miljoen mensen uit de armoede in 40 jaar. De machtigste man is nu niet meer de Amerikaanse president, maar Xi Jinping. En de instemming van het volk is veel groter dan in de VSA of hier in West-Europa. Met zijn RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership) sloot Xi op 15 november 2020 het grootste vrijhandelsakkoord met 14 Aziatisch-Pacifische landen, waarbij ook de democratieën Japan, Zuid-Korea, Australië en Nieuw-Zeeland. En naar het voorbeeld van Singapore maakte hij China een stuk netter dan het voordien was. Vergeleken met hem, zijn Macron, Merkel en von der Leyen dus figuranten (p. 247-258).

Donald Trump en Xi Jinping in 2017

Beoordeling

Aust en Geiges hebben met veel kennis van het land en van de taal, inclusief de spreekwoorden, een zeer boeiend boek geschreven waarin vele facetten van China aan bod komen, veel meer dan de titel doet vermoeden. Hun taalgebruik is zeer toegankelijk voor wie een basis-kennis van Duits heeft. Zij hebben veel lof voor de prestaties van de Chinezen en tegelijk zijn ze zeer kritisch. Twee opmerkingen: Marx zei niet: "Religion ist das Opium fürs Volk" (p. 159), maar: "Religion ist das Opium des Volkes", een behoorlijk verschil. De auteurs zeggen dat "honderden" Oeigoeren bij IS vochten: het waren er 5.000, waarvan er nu nog een deel in Idlib zijn.

Aanbevolen lectuur!

Jef Abbeel

Historische weetjes: wist je dat ...

De uitdrukking "de huid niet verkopen, voordat de beer geschoten is" teruggaat op een middeleeuwse fabel? De meest bekende publicatie van het verhaal dateert van 1495. Volgens het verhaal zou een leerlooier een berenhuid van een jager gekocht hebben. Echter, de jager moest de beer nog wel schieten. De leerlooier volgde de jager het bos in, op weg naar het hol van de beer en keek van een afstandje toe hoe de jager de beer zou verschalken. Het liep echter anders. De beer ontweek het schot van de jager. Om te voorkomen dat hij nu het slachtoffer zou worden van een aanval, hield de jager zich dood, want beren zijn geen aaseters. Van op een afstand kon de leerlooier vaststellen dat de beer desondanks toch naar de jager toeging, even leek te snuffelen aan het hoofd van de jager en daarna vertrok. Toen de kust veilig was, vroeg de leerlooier aan de jager wat er was gebeurd, waarop de jager verklaarde dat de beer zachtjes in zijn oor fluisterde dat hij nooit meer een huid mocht verkopen, voordat de beer gedood was. Het verhaal en de uitdrukking waren al van vóór 1495 bekend, want in de onderhandelingen tussen de Franse koning Lodewijk XI en keizer Frederik III in 1475 over een toekomstige verdeling van Bourgondië, werd de uitdrukking al gebruikt. In het Duits luidde het "Man soll das Fell des Bären nicht verteilen bevor er erlegt ist", in het Frans „Il ne faut pas vendre le peau de l'ours avant l'avoir tué".

Deep State in België?

 onze vaste redacteur Nico Van Campenhout maakte in Sint-Niklaas een colloquium mee en las bovendien twee boeken, allemaal over dezelfde figuur: Frantz Van Dorpe. Zo ontdekte hij het bestaan van een Deep State in België, d.w.z. een staat binnen de staat, of tenminste toch een poging daartoe. De duidelijke verbanden met het Verdinaso en Leopold III maken het verhaal nog veel merkwaardiger.

Omtrent Frantz Van Dorpe (Kortrijk, 1906 - Sint-Niklaas, 1990)

Het gebeurt niet elke dag dat een historisch colloquium over een burgemeester van een Vlaamse provinciestad aandacht krijgt in de nationale media. Dat was wel het geval met de studiedag *Frantz Van Dorpe (1906-1990): ondernemer, politicus en zoveel meer*, die op zaterdag 12 juni in Sint-Niklaas werd georganiseerd door de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het

Studiedag Frantz Van Dorpe in Sint-Niklaas (2021)

Land van Waas (KOKW) in samenwerking met het ADVN/Archief voor nationale bewegingen, het Stadsarchief van Sint-Niklaas en de Erfgoedcel Waasland. Het colloquium vond plaats in de kerk van het bisschoppelijk college in Sint-Niklaas, waar Van Dorpe ooit school liep

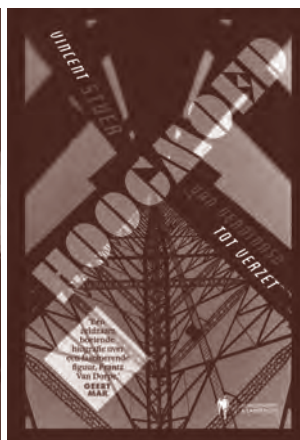
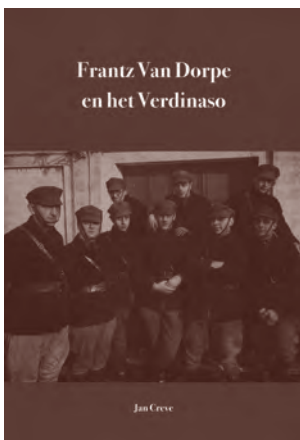
Ann Mares, directrice van het ADVN, trad op als dagvoorzitter en gespreksleider. Chris De Beer, voorzitter van de KOKW, opende deze historisch-wetenschappelijke bijeenkomst, die werd afgesloten door de Sint-Niklase burgemeester Lieven Dehandschutter. Twee historici van de KU Leuven, Frank Judo en Dieter Vandenbroucke, verzorgden een lezing, net als Dirk Luyten van het CegeSoma en Patty De Meester en Piet Van Bouchaute, respectievelijk huidig en voormalig stadsarchivaris van Sint-Niklaas⁽¹⁾. Eind december 2020 verwierf het Stadsarchief van Sint-Niklaas het archief en de bibliotheek van de vroegere burgervader.

Twee boeken op hetzelfde moment

Voorafgaand aan het colloquium werden in mei jongstleden twee boeken uitgebracht over deze opmerkelijke man, die elkaar in belangrijke mate aanvullen: *Frantz van Dorpe en het*

(1) Dieter Vandenbroucke sprak in vervanging van em. prof. dr. Emmanuel Gerard (KU Leuven), die in laatste instantie verhinderd was.

Verdinaso van historicus Jan Creve en Hoogmoed. Van Verdinaso tot verzet van politicoloog Vincent Stuer. Beide auteurs werkten als sprekers mee aan het symposium. Ze doorliepen alle twee de middelbare school in Sint-Niklaas, weliswaar nadat Van Dorpe er van begin 1965 tot eind 1976 burgemeester was geweest⁽²⁾ De latere socialis-

tische minister en burgemeester van Sint-Niklaas Freddy Willockx was als twintiger van 1974 tot eind 1976 overigens probleemloos schepen in een stadsbestuur met twee CVP'ers die in de jaren 1930 en tijdens de eerste twee jaren van de Tweede Wereldoorlog leidinggevende functies hadden vervuld in het Verdinaso, de autoritaire en antidemocratische beweging van Joris Van Severen (1894-1940). De rechterhand van oud-dinaso en burgemeester Van Dorpe was namelijk schepen van financiën en advocaat Willem Melis (1907-1984), eveneens een voormalige dinaso⁽³⁾.

Ondertussen publiceerde Dieter Vandenbroucke, die aan de Antwerpse universiteit doctorerde met een biografische studie over de Vlaamse, maatschappelijk bewogen en geëngageerde dichter en essayist Victor Brunclair (1899-1944), op 7 juni op de website www.belgiumwwii.be van het CegeSoma een kritische bijdrage met als titel *Frantz Van Dorpe en 'de plicht' van elke dinaso. Kanttekeningen bij een verzetsman*⁽⁴⁾. Onder meer de antisemitische schrifturen en toespraken van Van Dorpe uit het interbellum kregen daarbij bijzondere aandacht. De vaststelling die ik in 2004 maakte, dat "de biografie van deze zelfverzekerde repre-

(2) Ik volgde zelf de moderne humaniora in de Broederschool te Sint-Niklaas tussen 1969 en 1975 en ontving bij mijn afstuderen als prijsboek voor het vak geschiedenis uit de handen van Van Dorpe de verzamelbundel *De stad Sint-Niklaas. Een doorbraak van historie naar toekomst* (1971), dat mede door hem was opgezet en waarin hij zelf een uitgebreide bijdrage publiceerde over *De economische ontwikkeling van Sint-Niklaas*.

(3) Melis trad in 1934 toe tot het Verdinaso en werd meteen gewestleider voor zijn geboortestreek, het Land van Waas. De zogeheten *Nieuwe Marsrichting*, waarbij het Verdinaso zijn anti-Belgisch Grootneerlandisme inruilde voor een *Bourgondisch* staatsconcept waarin ook Wallonië werd opgenomen, was mee door hem geïnspireerd. Deze koerswijziging kwam voor het eerst echt aan bod tijdens een gewestdag van het Verdinaso op het domein van de *Voorhouthoeve* van de familie Melis in Melis' geboortedorp Kemzeke op 14 juli 1934. Op 21 juli daaropvolgend werd er publiekelijk ruchtbaarheid aan gegeven in *Hier Dinaso!*, het weekblad van het Verdinaso. Opmerkelijk is dat in het huldeboek *Bijdragen tot de Geschiedenis van een Generatie. Een liber amicorum voor mr. Willem Melis (31 juli 1907-1977)* (Kemzeke, 1977) geen bijdrage werd opgenomen van Frantz Van Dorpe. Ook Norbert De Witte (1911-1983), van 1950 tot zijn pensioen arrondissementscommissaris voor het Land van Waas, stamde uit het Verdinaso, waarvan hij als rechtenstudent de afdeling aan de Gentse universiteit had geleid.

(4) De handelseditie van dit uitstekende proefschrift werd gepubliceerd als: Dieter Vandenbroucke, *Dansen op een vulkaan. Victor J. Brunclair: schrijver in een bewogen tijd*, Antwerpen, 2014.

sentant van de Vlaamse maatschappelijke elite in opmars eigenlijk nog moet worden geschreven”, is met dit alles voor een goed deel ongedaan gemaakt⁽⁵⁾. Hopelijk kan in de *Digitale Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, die wordt voorbereid tegen 2023, een biografische notitie worden opgenomen die de beschikbare informatie over Frantz Van Dorpe in een breed historisch verband bundelt.

Onder meer het weekblad *Knack*, de krant *De Standaard* en Radio 1 besteedden begin juni jongstleden uitvoerig aandacht aan bovengenoemde initiatieven omtrent een man die tot voor kort alleen bij gespecialiseerde historici en een aantal oudere inwoners van Sint-Niklaas en de omliggende regio nog enige bekendheid genoot⁽⁶⁾. Hoe kunnen die weerklank en belangstelling worden verklaard?

Van anti-Belgisch Grootneerlandisme naar monarchistisch patriottisme

De van huis uit en door zijn bedrijvigheid als fabrikant vermogende Van Dorpe verpersoonlijkt een kwarteeuw katholieke, rechts-autoritaire en antidemocratische continuïteit. Van het Verdinaso (1931-1941), via het patriottisch-royalistisch en conservatief-katholiek verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog en het ultraleopoldistisch *jusqu’aboutisme* tijdens de Koningskwestie (1944-1950), tot de militant anticommunistische rechtervleugel van de in 1945 opgerichte Christelijke Volkspartij (CVP) in de jaren 1950 én de verwevenheid met de gewapende *stay behind*-groepen van Koude Oorlog-*radicalinski’s*⁽⁷⁾. De moord op de Belgische communistische partijvoorzitter Julien Lahaut (1884-1950) werd beraamd en uitgevoerd door personen uit dit milieu, die de democratisering en de modernisering na de beide wereldoorlogen nooit hadden aanvaard en pleitten voor een antiparlementair regime en een hiërarchisch maatschappijmodel met een versterkte monarchie als sluitstuk. Ook in het opzij zetten en de liquidatie van de eerste premier van het onafhankelijke Congo, Patrice Lumumba

(5) Nico Van Campenhout, *Politiek-maatschappelijke beschouwingen van een Sint-Niklase burgemeester anno 1966*, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, dl. 107, 2004, blz. 339-355 (citaat blz. 342).

(6) Walter Pauli, *Een fascist in het verzet tegen de nazi’s. Frantz Van Dorpe, de antidemocraat in dienst van de koning*, in *Knack*, 2 juni 2021 en Marc Reynebeau, *De fascistische eigenwaan van een Vlaamse elite*, in *De Standaard*, 11 juni 2021. Het vraaggesprek van Koen Fillet met Vincent Stuer op zaterdagmiddag 5 juni in het programma *Interne Keuken* duurde ongeveer 25 minuten.

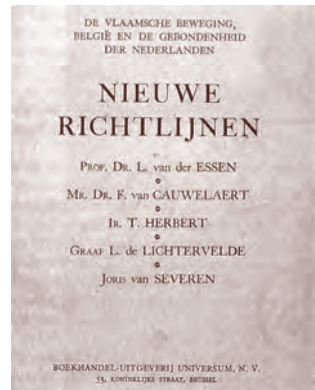
(7) “Het interbellum is geen interludium”, zo luidt terecht de slotzin van Emmanuel Gerard, *De schaduw van het interbellum. België van euforie tot crisis 1918-1939* (Tielt, 2017, blz. 279). Al in 1982 wees journalist Walter De Bock (1946-2007), die aan de KU Leuven aanvankelijk geschiedenisstudies aanvatte, expliciet op die continuïteit in het boek *De mooiste jaren van een generatie. De nieuwe orde in België voor, tijdens en na WO II*. Onder meer naar aanleiding van de televisiereeksen over de Tweede Wereldoorlog onder de titel *De Nieuwe Orde* van Maurice De Wilde (1923-1998), werkte hij dat thema daarna verder uit in diverse bijdragen in de krant *De Morgen*. De Bock verzamelde omtrent een en ander een bijzonder uitgebreid documentatiebestand, dat wordt bewaard in het Leuvense universiteitsarchief. Zie ook het boek *Het archief van Walter. De onderzoeksjournalist, de historica en de waarheid* (2020) van historica en cineaste Klaartje Schrijvers, gebaseerd op haar Gentse proefschrift geschiedenis uit 2007 *L’Europe sera de droite ou ne sera pas!* De netwerking van een neo-aristocratische elite in de korte 20ste eeuw.

(1925-1961), hadden figuren die dat gedachtengoed deelden de hand, zij het dat vooral de koloniale lobby daarbij het voortouw nam⁽⁸⁾.

De belezen ingenieur en (textiel)ondernemer Van Dorpe was tijdens de tweede helft van de jaren 1930 de voornaamste architect van de verruimingsoperatie waarmee het Verdinaso, dat uit de Vlaamse beweging was gegroeid, de brug probeerde te slaan naar het klassieke Belgische, in hoofdzaak Franstalige establishment, dat men voordien scherp en fel had bestreden. Dat gebeurde onder meer via mantelorganisaties zoals de in 1939 opgerichte Vereniging België-Nederland-Luxemburg (VBNL), waarvoor tal van Nederlands- en Fransstalige prominenten uit de politiek-maatschappelijke wereld en de al dan niet aristocratische *beau monde* in Brussel en *in de provincie* konden worden gemobiliseerd. Het voorzitterschap werd opgenomen door de Leuvense hoogleraar geschiedenis Léon Van der Essen (1883-1963), een Vlaams voelende belgicist die voordien al even had geflirt met Rex, dat werd geleid door zijn oud-student Léon Degrelle (1906-1994).

Van der Essen was, onder meer door zijn wetenschappelijk onderzoek betreffende de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), een aanhanger geworden van een Heel-Nederlandse (niet Groot-Nederlandse!) interpretatie van de geschiedenis van België en de Nederlanden, die volkomen in de lijn lag van de prefiguratie van de Benelux die Van Dorpe c.s. toen bepleitten. In plaats van zich verder af te zetten tegen de macht en de staat, maakte het Verdinaso een bocht en ging men er in de late jaren 1930 van uit dat het de bedoeling diende te zijn om de macht in de staat te veroveren en die vervolgens om te buigen in overeenstemming met wat destijds de *Nieuwe Orde* werd genoemd.

Zijn belangstelling voor en betrokkenheid bij de versterking van de (institutionele) samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg zette Van Dorpe ook na de officiële totstandkoming van de Benelux in 1944 door als secretaris-generaal (1946-1954) van het Benelux Comité, dat deze interstatelijke coöperatie op diverse terreinen ondersteunde, stimuleerde en propageerde. In 1952 fungeerde hij bovendien als producent van de komische lang-

Brochure van het 'Comité voor Politieke en Sociaal-economische Voorlichting', een mantelorganisatie van het Verdinaso (1938)

(8) Naar aanleiding van stappen in de richting van een mogelijke onafhankelijkheid van de toenmalige kolonie *Nederlands Indië*, het huidige Indonesië, circuleerden in de lente van 1947 geruchten over een al dan niet vermeende staatsgreep, die zou worden opgezet om dat te voorkomen. De personen die in dat verband werden genoemd, situeerden zich in dezelfde rechts-nationalistische sfeer als de Belgische verantwoordelijken voor de moorden op Lahaut en Lumumba, inclusief banden met verzetskringen uit de Tweede Wereldoorlog die op dezelfde ideologische lijn zaten. Zie daarover onder andere: Cees Fasseur, Eigen meester, niemand's knecht. *Het leven van Pieter Sjoers Gerbrandy, minister-president van Nederland in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 2014 (in het bijzonder blz. 511-518).

speelfilm *Het banket der smokkelaars* van cineast Henri Storck (1907-1999), waarin de Benelux- en de Europese gedachte werden gepromoot.

Het rechts-autoritair en katholiek verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog en de moord op Verdinasoleider Van Severen in het Franse Abbeville op 20 mei 1940, hadden intussen geleid tot twijfel, verdeeldheid en conflicterende ambities en uiteindelijk tot de opheffing van de beweging, die door de Duitse bezetter in mei 1941 werd verplicht zich te integreren in de collaborerende Eenheidsbeweging van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Prominente dinaso's zoals Van Dorpe en de latere Congospecialist en Gentse hoogleraar Jef Van Bilsen (1913-1996) kwamen – nadat zij gedurende meer dan een jaar hadden gewefeld en besprekingen hadden gevoerd met uiteenlopende groepen en individuen in allerhande richtingen – tot de *realpolitieke* conclusie dat collaboreren met het naziregime geen verstandige en toekomstgerichte optie was. Althans als men, zoals dinaso's als Van Dorpe wilden, de Belgische staat diepgaand en blijvend naar zijn hand hoopte te kunnen zetten, eens de oorlog beëindigd zou zijn. Zij sloten zich aan bij het verzetsnetwerk dat inmiddels was gevormd op initiatief en onder de leiding van de Kortrijkse textielindustriële, voormalige Vlaams-nationalist en overtuigde Verdinaso-sympathisant Tony Herbert (1902-1959)⁽⁹⁾.

Hun mens- en maatschappijbeeld was in belangrijke mate vergelijkbaar met dat van het conservatief-nationale verzet in nazi-Duitsland, dat vooral werd gestuurd door personen uit het aristocratische, militaire en grootburgerlijke milieu, dat voor de naoorlogse periode alles behalve een democratie voorstond. Zij toonden zich vooral bekommerd voor de implosie van het Duitsland dat zij voorstonden als gevolg van de militaire nederlaag, die door hen vanaf 1943 en zeker vanaf 1944 onafwendbaar werd geacht⁽¹⁰⁾. Inmiddels waren heel wat voormalige Verdinaso-leden overigens in de (militaire) collaboratie terecht gekomen.

Staatszin, weerbaarheid, grootheidszin, de titel van een boek waarin Tony Herbert in 1945 een aantal clandestiene lezingen uit de oorlogstijd bundelde, was ook het mantra van Van

Frantz Van Dorpe (links) en Joris Van Severen (derde van links) op een kamp van het Jong-Dinaso in de jaren 1930

(9) Zie over hem: *Tony Herbert (1902-1959). Een veelzijdig leven. Referaten van het colloquium Kortrijk/KULAK 22 november 2013*, Kortrijk, 2015 (met bijdragen van Dirk Luyten, Tanguy Eeckhout, Bruno De Wever, Fabrice Maerten en Karel Van Nieuwenhuysse) en ook Emmanuel Gerard, *Tony Herbert (Lokeren 1902 - Kortrijk 1959)*, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 2016, blz. 279-290.

(10) Zie daarover onder meer het eerder dit jaar gepubliceerde synthese van Dirk Rochtus, hoogleraar Duitse geschiedenis en internationale politiek aan de Antwerpse campus van de KU Leuven, *Naar de hel met Hitler. Verzet in het Derde Rijk (1933-1945)*.

Dorpe, die kort vóór de Duitse inval op 10 mei 1940 uit het Verdinaso was gestoten en na het overlijden van Van Severen bij het begin van de bezetting weer toetrad. Aan het eind van de jaren 1930 hadden praktisch en daadkrachtig georiënteerde dinaso's zoals Van Dorpe het eigenlijk wel min of meer gehad met de *leider*. Het door retoriek en persoonlijk charisma verhulde immobilisme van Van Severen, aan wie zij echter niet voorbij konden, leidde bij hen meer en meer tot onvrede en frustratie. Tegenstanders spraken toen over het Verdinaso, dat intussen een klein decennium bestond en waarbinnen ook andere interne spanningen heersten, soms smalend in bewoordingen als "Dietsland als leuze en chaos als praktijk" ...

Zoals hij tijdens zijn Verdinaso-tijd meermaals had getoond, gaf de tot na zijn 60ste actieve sportbeoefenaar Van Dorpe ook in het kader van de verzetsgroepen Zero en Othello blijk van meer dan bovengemiddelde fysieke inzet en persoonlijke moed. Hoewel uit de exhaustieve oplijsting die Jan Creve in *Frantz Van Dorpe en het Verdinaso* maakte blijkt dat hij tussen 1932 en 1941 tientallen uitermate polemische en soms schreeuwerige bijdragen publiceerde

in het weekblad *Hier Dinaso!* en andere uitgaven van het Verdinaso, was de in de omgang altijd afstandelijke en dikwijls arrogante Van Dorpe in de eerste plaats een *doener*, een organisator, een manager en een strateeg, en af en toe ook een agressieve en onverzettelijke straatvechter. Hij stamde weliswaar uit een Vlaamsgezinde familie, maar flamingantisme vormde voor hem eigenlijk nooit een prioriteit.

Vincent Stuer draagt in *Hoogmoed* heel wat nieuwe informatie aan in verband met het verzet in België tijdens de Tweede Wereldoorlog, met name wat betreft de bevoorrading en de landbouw, onder andere via infiltratie en dubbelspel binnen het overkoepelende en sturende organisme van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie (NLVC), die door de Duitse bezetter was opgezet. Dat thema was in de geschiedschrijving trouwens tot nog toe meer in het algemeen onderbelicht gebleven in vergelijking met andere aspecten van de oorlogsgeschiedenis. Vandaar de herhaalde oproepen om te komen tot een grote wetenschappelijke synthese over het verzet, zoals die onder meer werd geformuleerd door de Gentse hoogleraar geschiedenis Bruno De Wever en CegeSoma-directeur Nico Wouters⁽¹¹⁾. De motieven om zich op de een of andere manier te verzetten tegen de bezetting van België door nazi-Duitsland waren, zoals in andere veroverde gebieden, uiteenlopend en gecompliceerd.

"Hier Dinaso" uit 1935

(11) Zie onder meer: Bruno De Wever en Nico Wouters, *Waarom het verzet in België meer aandacht verdient*, in *De Lage Landen*, mei 2020, blz. 10-17.

De Koningskwestie

Eén van de vele paradoxen van de kringen waarin Van Dorpe zich vanaf 1941-1942 bewoog, was dat zij hun verzetsactiviteiten uitvoerden in overleg met de democratisch aangestelde Belgische regering in Londense ballingschap, met de bedoeling die regering na de bevrijding van het Belgisch grondgebied te vervangen door een elitaire en autocratische staatsvorm met de gecontesteerde koning Leopold III (1901-1983) als boegbeeld en *opperrechter*. De democratische golf die zich ontrolde nadat de Duitse nazidictatuur op de knieën was gedwongen, maakte evenwel dat de voorstanders van een zogeheten *sterke staat* werden ingehaald door de geschiedenis. Hardnekkig cultuurpessimisme en compromisloos *onbehagen met de moderniteit* bleef desondanks bepalend voor hun levenshouding, mentaliteit en handelen, dat voor een goed deel een achterhoedegevecht was geworden. Dat Leopold III tijdens de zogeheten *Nacht van Laken* (31 juli - 1 augustus 1950) – na een aanslepend en escalerend conflict dat dreigde de dimensies aan te nemen van een miniburgeroorlog – tot troonsafstand werd gedwongen ten voordele van zijn oudste zoon, beschouwden zij als een onvergeeflijke capitulatie voor al wat zij verafschuwden en bleef voor velen van hen levenslang een *onverwerkt verleden*. De oproepen tot nationale eenheid rond *Vorst en Vaderland* van de meestal meer dan bemiddelde protagonisten van dit project maskeerden en camouflerden in een tijd van zeer ongelijke sociale verhoudingen echter zoveel individuele en groepsbelangen van diverse *rechtse* elites, dat *links* van de weeromstuit meer dan afwijzend reageerde, wat resulteerde in de *clash* van de Koningskwestie (1944-1950)⁽¹²⁾.

Leopoldistische manifestatie in Kortrijk tijdens de Koningskwestie (1950)

Van Dorpe & Co hadden Leopold III ingezet als breekijzer om na de Tweede Wereldoorlog – ondanks diverse diepgaande transformaties – de traditionele maatschappelijke verhoudingen uit hun kinder- of jeugdijaren vóór de Eerste Wereldoorlog, of althans de gekleurde herinnering die zij er hadden aan overgehouden, te herstellen. De vierde koning der Belgen had zich daar gewillig toe geleend omdat hij ideologisch op dezelfde autocratische en antidemocratische lijn zat en zijn zucht tot revanche tegen de parlementaire politiek en zijn machtspolitieke ambitie erdoor werden gediend. Leopold III, die zich opwierp als *de redder van het vaderland*, plaatste op die manier zijn persoonlijk belang en dat van zijn geestgenoten boven

(12) Een instructieve analyse van het politiek-maatschappelijk klimaat in België anno 1950 onder meer in: Chantal Kesteloot, *Grâce Berleur: het rode café. De doden van de Koningskwestie*, in Jo Tollebeek e.a. (red.), *België, een parcours van herinnering. Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie* (dl. II), Amsterdam, 2008, blz. 85-87 en in Emmanuel Gerard, Widukind De Ridder en Françoise Muller, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven/Brussel, 2015.

het landsbelang. Daardoor en mede door de gewijzigde politiek-maatschappelijke context en de veranderde internationale verhoudingen, leidde dat uiteindelijk tot zijn val en de hem opgelegde abdicatie⁽¹³⁾. Tot het definitieve einde van het koningsdrama met de machtsoverdracht aan Boudewijn I (1930-1993) in de zomer van 1951, bleef Van Dorpe, zoals een aantal andere diehards en ultra's, evenwel ageren met het Verbond voor Nationaal Herstel en het ermee verbonden blad met de betekenisvolle titel *De Laatste Kans*. In de jaren daarna pleitte hij nog voor de herinvoering van een vorm van algemeen meervoudig stemrecht, zodat dat in België had bestaan tot 1919 ...

Burgemeester van Sint-Niklaas

Dadendrang, ambitie, werkkraft en dynamisme inspireerden Van Dorpe als burgemeester gedurende een decennium tot een grootschalige innovatie en transformatie van Sint-Niklaas, gefinancierd door en met het elan van *Les Trente Glorieuses*. Het leverde de hautaine, in Kortrijk geboren Sint-Niklazenaar bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 electoraal succes op⁽¹⁴⁾. De brede gemeentelijke fusie, die in zijn plannen zowat het hele Land van Waas had moeten omvatten, eindigde echter in mineur en bleef met ingang van 1977 voor Sint-Niklaas beperkt tot de omliggende dorpen Belsele, Nieuwkerken en Sinaai. Bij de gemeenteraadsverkiezingen die in oktober 1976 aan deze bestuurlijke herstructurering voorafgingen had Van Dorpe niet meer gekandideerd.

Frantz Van Dorpe (derde van links op de tweede rij) tijdens een Te Deum in Sint-Niklaas (11 november 1979)

- (13) Zie daarover ook de kritische analyse van de Leuvense historicus en emeritus hoogleraar geschiedenis van de voormalige KU Brussel Mark Van den Wijngaert: *Tegen de stroom in. Leopold III. Zijn leven, zijn betekenis*, Antwerpen, 2017.
- (14) Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog, toen er evenwel nog minder financiële middelen beschikbaar waren, deed zich in Lokeren, de veel kleinere buurstad van Sint-Niklaas, een vergelijkbare, vernieuwende trendbreuk met blijvende realisaties voor als in Sint-Niklaas ten tijde van het burgemeesterschap van Frantz Van Dorpe. De stuwende en dominante kracht daarvan was de Lokerse notaris en Leuvense hoogleraar Prosper Thuysbaert. Als burgemeester dirigeerde hij tussen 1947 en 1959 een grootscheepse en succesvolle innovatie en modernisering. Thuysbaert, die tijdens het interbellum zowel in Lokeren als op het niveau van de provincie Oost-Vlaanderen een van de prominenten figuren was van de katholieke partij, was in de tweede helft van de jaren 1930 een van de belangrijkste pleitbezorgers van de zogeheten rechtse en katholieke concentratie in Vlaanderen én een enthousiaste sympathisant van het Verdinaso. Zie over hem onder meer: Nico Van Campenhout (red.), *De zoektocht van een katholieke intellectueel: Prosper Thuysbaert en de vragen van zijn tijd, Sint-Niklaas, 2011* (met bijdragen van Nico Van Campenhout, Lieve Gevers, Rajesh Heynickx, Emmanuel Gerard, Nico Wouters, Hilaire Liebaut en Louis Vos). Net zoals zijn goede bekende en voormalige stadsgenoot Tony Herbert, slaagde Thuysbaert er niet in om bij de eerste parlementsverkiezingen na de Tweede Wereldoorlog (1946) een verkiesbare plaats te verwerven op een CVP-lijst. Beiden zagen vervolgens af van nationale politieke ambities. Van Dorpe stelde zich vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 te Sint-Niklaas niet beschikbaar voor een verkozen politiek mandaat.

Het adagium *eens dinaso, altijd dinaso* was zonder meer van toepassing op Frantz Van Dorpe. Als man van statuur en allure zag hij de dingen groots en soms te groot of zelfs enigszins megalomaan, wat er onder meer toe leidde dat het historisch hart van de hoofdstad van het Land van Waas door zijn beleid als het ware werd geaborteerd en dat een soort van snelweg al een halve eeuw het stadscentrum doorsnijdt. Wijlen Luc Schepens (1937-1986) omschreef Joris Van Severen ooit als een raadsel⁽¹⁵⁾. Hetzelfde kan tot op zekere hoogte worden gezegd van Frantz Van Dorpe, één van de weinige dinaso's die openlijk tegen Van Severen durfde in te gaan en wiens persoonlijkheid evenzeer complex en enigmatisch was, zij het op een heel andere manier dan die van de oprichter en leider van het Verdinaso.

Ondertussen publiceerde voormalig zakenman en historicus Luc Pauwels onlangs de biografie *Joris Van Severen. Op leven en dood, letterlijk* en kondigt de al genoemde Dieter Vandembroucke voor het voorjaar van 2022 een studie aan waarin hij "*de spagaat tussen het publieke en het persoonlijke leven van de charismatische Verdinaso-oprichter en dandy Joris Van Severen*" wil belichten. Dat het Verdinaso en de al dan niet onderhuidse nawerking ervan – zowel ideologisch als door de beslissingsfuncties die oud-dinaso's her en der innamen – blijven fascineren, is dan ook het minste wat men kan zeggen. Frantz Van Dorpe is slechts één van de vele oud-dinaso's die in België tijdens de decennia na de Tweede Wereldoorlog wogen op de opinie- en de besluitvorming in België, maar zijn parcours was wel exemplarisch⁽¹⁶⁾.

Jan CREVE, *Frantz Van Dorpe en het Verdinaso*, Kieldrecht, uitg. eigen beheer, 2021, 103 p. ISBN 9789464337013, te bekomen door storting van 21 euro (inclusief verzendkosten) op rekening BE36 7330 2527 3681 van Jan Creve, met vermelding 'Van Dorpe' en uw naam en adres (jan.creve@scarlet.be)

Vincent STUER, *Hoogmoed. Van Verdinaso tot verzet*, Gent, Borgerhoff & Lamberigts, 2021, 312 p. ISBN9789463935142 (27,99 euro)

In 2022 publiceert de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas een bundel met de geredigeerde versies van de lezingen van het Van Dorpe-colloquium. (info@kokw.be).

Nico Van Campenhout

(15) Luc Schepens, *Joris Van Severen: een raadsel*, in *Ons Erfdeel*, 1975, nr. 2, blz. 221-239.

(16) De historici die eerdere versies van deze bijdrage hebben nagelezen en commentariseerd, weten wel hoezeer ik hen dankbaar ben voor hun terechte bijsturingen van uiteenlopende aard. Ook wat schrijven en publiceren betreft, geldt immers de wet van de democratie: alleen gaat het sneller, samen wordt het beter!

Vlaamse Toeristenbond wordt honderd jaar

De redactie ontving melding van een lopend project: 'Samen op stap met de VTB: 100 jaar culturele Wanderlust'.

In 2022 is de Vlaamse Toeristenbond (nu vtbKultuur) honderd jaar. Om het eeuwfeest te vieren hebben vtbKultuur en het ADVN |archief voor nationale bewegingen de handen in elkaar geslagen om een project uit te werken dat het belang van de vereniging en de geschiedenis van toerisme in Vlaanderen in de kijker zet. Via haar uitgebreid netwerk van lokale afdelingen, haar weelde aan toeristische informatie en bijstand, en ontelbare initiatieven (zoals o.m. de oprichting van wandel- en fietspaden) was de VTB immers een sleutelspeler in de uitbouw van cultuurtoerisme in Vlaanderen.

Die diversiteit aan activiteiten heeft een enorme archiefschat opgeleverd (meer dan 133 strekkende meter aan materiaal) die een unieke schakel vormt in de ADVN-collectie. Het staat buiten kijf dat de enormiteit aan materiaal zich ook vertaalt in een goudmijn van verschillende bronnen, gaande van kiekjes genomen tijdens de ontelbaar vele georganiseerde (bonds)reizen, over materiële restanten zoals overgeleverde wandelborden en fietsvlagjes, tot de documenten die de ins and outs van de vereniging doorheen de eeuw prijsgeven.

De rijkdom van het archiefmateriaal leidt bijgevolg tot een breed palet van resultaten dat het project zal realiseren. In de eerste plaats mondt het historisch onderzoek dat wordt gevoerd uit in een tentoonstelling die volgend jaar zal plaatsvinden van woensdag 22 juni tot en met vrijdag 2 september in het Zuiderpershuis in Antwerpen. De tentoonstelling zet de geschiedenis van de vereniging centraal en koppelt haar aan een breder verhaal waarin de complexiteit van toerisme – en haar invloed op terreinen zoals natuur- en erfgoedbehoud, (nationale) identiteitsvorming, en mobiliteit – op de voorgrond treedt. Het focust daarenboven op de sociale dimensie van de vereniging: het succes van de VTB was immers het gevolg van de devotie, tijd, en inspanning van onnoembaar veel mensen wiens levensverhalen de gelaagde geschiedenis van de vereniging verstaanbaar, tastbaar en herkenbaar maken voor de bezoeker.

Het onderzoek dat wordt gevoerd zal ook haar weerslag kennen in een publicatie. Het tentoonstellingsboek dient als een verdere aanvulling en plaatst het ontstaan en ontwikkeling van de vereniging in de bredere context van de evolutie van toerisme en de toeristische infrastructuur in Vlaanderen sinds de laat-negentiende eeuw. Het vult daarmee een hiaat op in het historisch onderzoek, aangezien historisch onderzoek naar toerisme in Vlaanderen, ondanks de opkomst van het gespecialiseerde veld van tourism history in het laatste decennium, nog steeds in haar kinderschoenen staat.

Ten slotte wil het project ook een lans breken voor een open en transparante blik op historisch onderzoek. Via de website vtb100.be delen we het onderzoek dat naar aanleiding van het eeuwfeest wordt gevoerd met een breed publiek. Het is een 'in de steigers'-blik en wil daarmee een dialoog openen met geïnteresseerden over het gevoerde onderzoek. Het is tegelijkertijd een uitnodiging aan elke bezoeker om zelf ook bij te dragen aan het onderzoek via mogelijke donatie van archiefmateriaal of via participatie aan de verschillende deelprojecten. Toeristisch archiefmateriaal is immers zo rijk en verschillend als de reisbestemmingen waar mensen jaarlijks naar toe trekken, en menig zolderkamer is dan ook verrijkt met toeristisch archief zoals vakantiekiekjes, postkaarten, souvenirs etc. Aarzel dus zeker niet om ons te contacteren als je zelf ook deel wilt uitmaken van het project!

Kas Swerts (ADVN/UAntwerpen)

Griet Janssens (vtbKultuur)

Historische weetjes: wist je dat ...

Het kerstpakket al bestond rond 1800? Personeel dat inwoonde bij een boerengezin kreeg in de kersttijd de mogelijkheid om Kerst samen met familie te vieren. Zij kregen dan van de boer een mand mee met allerlei lekkere spullen om met de familie te delen. Die traditie werd weldra overgenomen door de arbeiders en later ook door organisaties en bedrijven. Het bleef dan niet meer bij eten en drinken, maar in het pakket doken ook steeds meer cadeautjes op, zoals een fles champagne, een doosje chocolade, tasjes, servies, sleutelhangers enz. Vandaag is een kerstpakket een must voor alle organisaties die een hart hebben voor hun personeel.

Digital Natives

Mart Moris, onze jongste aanwinst bij de redactie, bezorgde een oproep in verband met "Burgerwetenschap voor digital natives".

De Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) deed onlangs een opmerkelijke oproep. Ze vraagt de hulp van de gebruikers van de socialemediakanalen Twitter en Instagram om Belgische accounts en hashtags te verzamelen die het bewaren waard zijn.

De hoeveelheid data die dagelijks online verschijnt is gigantisch. Deze gegevens kunnen prachtig bronmateriaal vormen voor de volgende generatie geschiedschrijvers en andere onderzoekers, maar zullen zij door de bomen het bos nog zien? Bovendien: niet alle pagina's en berichten op sociale media blijven per definitie eeuwig bestaan. KBR wil het online nationaal erfgoed veiligstellen en vraagt daarvoor jouw hulp. Heb jij een suggestie voor de KBR? Geef het dan zeker door via www.kbr.be/nl/socialmedia.

PS: in het museum van diezelfde KBR loopt nog tot vrijdag 31 december 2021 een zeer mooie tentoonstelling over de Librije, de vijftiende-eeuwse verzameling verluchte handschriften van de hertogen van Bourgondië. Zeker een bezoekje waard!

Mart Moris

Camino Historici: Friesland

*V*lak voor de coronacrisis begeleidde Edward De Maesschalck een reis naar Friesland. Het einddoel was een concert op het eiland Schiermonnikoog voor de Friese kust, maar dat hebben ze niet meer meegemaakt, omdat door de uitbraak van Corona de gehele groep werd teruggeroepen. Wel hebben ze de route naar daar afgelegd en dat was een fantastische ervaring. Hierbij een kort verslag.

Hoorn

Wie 's morgens tijdig vertrekt, bereikt moeiteloos het West-Friese Hoorn, de historische haven aan de Zuiderzee. Het is de geboorteplaats van beroemde zeevaarders als Willem Schouten, de ontdekker en naamgever van Kaap Hoorn, en Jan Pieterszoon Coen, de stichter van Batavia. Hoorn is bovendien bekend om zijn kaasmarkt op donderdag. De stad bulkt van de mooie gerestaureerde huizen, o.m. het huis In Bonte Koe (Veermanskade nr.15), het geboortehuis van zeeman Willem Bontekoe (1587-1657), bekend van zijn spannend journaal. Bijzonder fraai is de Waag (1609) van architect Hendrik de Keyser en het plein De Rode Steen, waar zich het Westfries museum bevindt en een standbeeld van Jan Pieterszoon Coen. In de kerkstraat zien we de oude Boterhal (1563) en het voormalige stadhuis (1613).

De Waag in Hoorn

Afsluitdijk

Onderweg naar Friesland passeren we de beroemde Afsluitdijk, de waterkering tussen Noord-Holland en Friesland, die het IJsselmeer afsluit van de Waddenzee. In feite gaat het niet om een dijk, want een dijk veronderstelt een scheiding tussen land en water. De correcte benaming is dus Afsluitdam, maar

Het beeld van ingenieur Lely op de Afsluitdijk

die wordt door niemand gebruikt. Met de aanleg werd begonnen in 1927, waarna in 1932 het laatste sluitgat (de Vlieter) werd gesloten. Op die plaats werd het Vlietermonument opgericht in de vorm van een uitkijktoren. Bij de ingang van de toren staat een bronzen reliëf van drie steenzetters die basaltblokken plaatsen. In de buurt staat ook een standbeeld van ingenieur Cornelis Lely. Tijdens de grote watersnood van 1953 hield de Afsluitdijk stand, zodat er daar geen overstromingen plaatsvonden.

Eens over de Afsluitdijk ben je in Friesland, dat bekend is om de elf steden, die het parcours vormen van de beroemde Elfstedentocht. Die elf steden zijn (in volgorde van grootte): Leeuwarden (92.000), Sneek (33.000), Harlingen (14.000), Franeker (13.000), Dokkum (12.500), Bolsward (10.000), Workum (4000), IJlst (3000), Stavoren (900), Hindeloopen (800) en Sloten (700).

Harlingen

De eerste stad over de Afsluitdijk is Harlingen, gelegen aan de Waddenzee en de belangrijkste haven van de provincie Friesland. Tot 1850 was het een belangrijk centrum van de walvisvaart, vandaag van de garnalenvangst. Vele Harlingers voelen zich nauwelijks Fries en slechts weinigen spreken de Friese taal. De havenbuurt is een zalige plek om te flaneren. Een deel van de verdedigingswerken is nog steeds te zien in het centrum van de stad. Ook de oorspronkelijke grachtengordels zijn nog grotendeels terug te vinden, net als de pakhuizen en de in Hollandse stijl gebouwde huizen. In de stad bevinden zich nog vele steegjes die de verbinding vormen tussen de grachten.

Haven van Harlingen

Sneek

Een zeer pittoreske stad is Sneek, gelegen nabij het Sneekermeer en vooral bekend vanwege de historische binnenstad. In het centrum bevinden zich meerdere grachten en veel monumentale panden. Delen van de ommuring en de omwalling van de huidige binnenstad, met name de bekende Waterpoort en het Bolwerk, zijn nog aanwezig. De fraaie Waterpoort (1613) bewaakte vroeger de ingang van de haven. Het stadhuis heeft een mooie rococogevel en een rijk beeldhouwd bordes.

De watertoren in Sneek

Franeker

Erg interessant is ook het kleine Franeker. In het begin van de Tachtigjarige oorlog schaarde Franeker zich achter de opstand, waarvoor het in 1585 beloond werd met de oprichting van een universiteit. Men kon er theologie, rechten, medicijnen, klassieke talen, wijsbegeerte en wis- en natuurkunde studeren. In de 18de eeuw raakte de stad in verval en in 1811 liet Napoleon de universiteit sluiten.

Behalve het stadhuis in Friese renaissance-stijl, moet je er terecht in het Planetarium van Eise Eisinga. Deze Eisinga (1744-1828) was de zoon van een wolkammer en amateur-astroonoom, die het oudste nog werkende planetarium van Nederland bouwde. Hij gaf les aan de Franeker Academie van 1705 tot aan de sluiting in 1811. In het Planetarium zien we het indrukwekkend raderwerk, een fraaie collectie astronomische instrumenten en een eigentijdse expositie over ons zonnestelsel en het heelal.

Planetarium in Franeker

Leeuwarden

Leeuwarden is de hoofdstad van de provincie Friesland en was al sinds 1500 de zetel van het Hof van Friesland, dat zich bezighield met bestuur en rechtspraak. In de reformatietijd kreeg Leeuwarden aanzien omdat het eeuwenlang de residentie werd van de Friese stadhouders uit het geslacht Nassau. Zij woonden in het Stadhouders Hof met hun hofhouding (vandaag hotel). In Leeuwarden vestigden zich ook heel wat adellijke families in de deftige straten, zodat je er regelmatig oog in oog staat met prachtige oude panden. De oudste monumenten dateren al uit de dertiende eeuw, waaronder de Grote of Jacobijnerkerk (kloosterkerk van de Dominicanen) met beroemd Christian Müllerorgel en grafkelder van de Friesche Nassau's. Andere beroemde panden zijn o.m. de Kanselarij, de Waag (beide uit de Renaissanceperiode) en herenhuizen aan de Tweebaksmarkt, de Voorstreek en de Nieuwestad. In de stad staat ook een ruime collectie aan beelden, waaronder een aantal Leeuwarders als Mata Hari, Pieter Jelles Troelstra en Piet Paaltjens.

Beeld van Mata Hari in Leeuwarden

Op het Wilhelminaplein (ook bekend als het Zaailand) opende in 2013 het nieuwe Fries Museum zijn deuren, naar een ontwerp van de bekende Nederlandse architect Hubert-Jan Henket. Tot de collectie behoren, behalve tal van schilderijen, het (veronderstelde) zwaard van Grote Pier, de fibula van Wijaldum, de Poptaschat, een stokbeurs (16e eeuw) en de

bustehouder van de uit Leeuwarden afkomstige exotische danseres Mata Hari (Margaretha Zelle).

Friese stadjes en dorpen

Onderweg naar Franeker, Sneek en Leeuwarden kom je geregeld Friese dorpen of kleine stadjes tegen, die allemaal meer dan de moeite waard zijn, zoals Bolsward (renaissance stadhuis en gotische Martinikerk), Exmorra (gerestaureerde terpenkerk en een landbouwmuseum), Allingawier (prachtig museumdorp), Makkum (schilderachtig vissersplaatsje aan het Ijsselmeer). Het stadje Dokkum is vooral bekend omdat hier in 754

Bonifatius werd vermoord. Te zijner ere werd een terp opgeworpen, waarop de Grote of Sint-Martinuskerk werd gebouwd. Buiten de stad staat de Bonifatiuskapel (richting Leeuwarden) en een beeld van Bonifatius (1962): de bebaarde monnik beschermt zijn hoofd met een bijbel tegen de aanvallen van de heidense Friezen. Het is een gebedsplaats waar geregeld pelgrims arriveren om er te bidden. En dit is maar een greep uit het enorme aanbod van een regio, waar je met de auto of de fiets uren en dagen kan rondzwerven.

Allingawier Museumdorp

Edward De Maesschalck

Historische weetjes: wist je dat ...

De beroemde uitspraak "Alea jacta est" (de teerling is geworpen) oorspronkelijk Grieks was. De uitspraak wordt toegeschreven aan Julius Caesar, toen hij de Rubicon overstak, maar hij deed dat wel degelijk in het Grieks. Caesar bedoelde ermee dat de gevolgen van zijn beslissing onvermijdelijk waren, maar evenzeer nog onbekend. De uitkomst van zijn worp was onzeker; het kon nog alle kanten uit. Wij gebruiken de uitspraak om te zeggen dat we de knoop hebben doorgehakt.

In memoriam

De redactie ontving drie In memoriams van gedreven historici die onlangs overleden: Leo Henkens (1938-2021), Wouter Rombauts (1939-2021) en André Vandewalle (1946-2021).

Leo Henkens (1938-2021)

Op 21 juli 2021 overleed Leo Henkens, een in zijn gemeente Tessenderlo gekende en gewaardeerde voor­trekker op cultureel vlak. Hij werd geboren in Paal (Beringen, 21-10-1938) en trok naar Leuven om er te studeren aan het Sint-Pieterscollege. Hij volgde studies moderne geschiedenis in de periode 1957-1961, samen met onder meer de latere professoren Raf De Keyser, Eddy Stols, Maurits Smeyers en Leo Van Buyten. Hij startte met een doctoraatsonderzoek naar de Maashandel in de zeventiende eeuw, wat hij niet zou afwerken omdat hij intussen zijn drive gevonden had als Limburgse leraar en cultuurpromotor.

Vanuit zijn passie voor geschiedenis, kunst en literatuur werd Leo een gedreven leraar geschiedenis, esthetica en Nederlands aan het Sint-Barbara­college in Tessenderlo (later hernoemd naar Pius X college en momenteel Campus MAX genaamd). Voor zijn leerlingen was Leo een inspirator. Vele generaties heeft hij ondergedompeld in een cul­tuurbad. Uit de reacties op zijn overlijden bleek hoe­zeer hij een indruk heeft nagelaten bij vele jongeren die hij onder zijn hoede kreeg. Dichter/columnist Luce Rutten, een oud-leerling van hem, verwoordde het als volgt: "Leo was zonder overdrijven op en top een prachtlerkracht. Hij organiseerde onvermoeibaar ver­kenningstochtjes voor ons in allerlei onbekende werel­den. Hij zette filmforums op, en sessies initiatie in klas­sieke muziek, nam ons mee op sleeptouw naar toneel en dansopvoering, besmette al wie daar vatbaar voor was met zijn liefde voor beeldende kunst. En in parels van lessen Nederlands liet hij ons de schoonheid van literatuur en poëzie proeven. Zijn voorbeeld en de cul-

Leo Henkens in 2004

Leo Henkens als student

turele bagage die hij meegaf hebben ongetwijfeld een aanzienlijke rol gespeeld telkens als ik later een studie-, beroeps- of zelfs maar hobbyknoop door moest hakken. Wat zou van me geworden zijn als het toeval alleen zielloze frikken in ons schooltje had gedropt en ik Leo's verrijkende invloed had moeten ontberen?"⁽¹⁾

Zijn gedrevenheid om de Vlaamse taal en cultuur te bevorderen bracht Leo bij het Davidsfonds, waar hij opklom tot provinciaal ondervoorzitter en lid van het Nationaal Bestuur. In Tessenderlo werkte hij mee aan de totstandkoming van een gemeentelijke Cultuurraad, waarvan hij decennialang lid, vijf jaar secretaris en veertien jaar voorzitter is geweest. Hij werd ook al snel actief in monumentenzorg. Hij werkte mee aan dossiers ter klassering en restauratie van diverse stenen getuigen, waarvan zijn streekgenoten vooral zijn ijver voor de bescherming van de vijftiende-eeuwse Tiendenschuur (waar weleer een tiende van de oogst werd geïnd voor de abdij van Averbode) zullen herinneren.

Leo zette zich voluit in voor de promotie van de kunsten in Tessenderlo. Onder meer via de Looise Kunstkring, waarvan hij tien jaar voorzitter is geweest. Daarnaast is hij ook voorzitter geweest van de bibliotheekcommissie, van de vzw Gemeentelijke Culturele Infrastructuur, en van Cultuurcentrum Het Loo. Leidende rollen waarin hij gekenmerkt werd door "zijn belangloze en volhardende inzet, zijn cultureel engagement en zijn menselijke aanpak".⁽²⁾ Hij organiseerde concerten, publiceerde vele columns en een boek met reisverhalen, en stond gekend als een groot kenner en liefhebber van de muziek van J.S. Bach. Na zijn pensioen werkte hij als vrijwilliger voor onder meer Rikolto/Vredeseilanden en de Wereldwinkel. Voor zijn rol als promotor en inspirator van cultuur en cultuurbeleid, ontving hij in 2003 de Cultuurprijs van de gemeente Tessenderlo.

Dat hij bij de verhuis naar een appartement, enkele jaren geleden, koos voor een plek in de schaduw van de bibliotheek en het cultuurcentrum, is wellicht dan ook geen toeval. De nabijheid van cultuur leek wel belangrijker dan de nabijheid van praktische faciliteiten. Gelukkig kon in dat appartement een volledige kamer worden gereserveerd voor al zijn boeken en muziek. In februari 2021 moest hij afscheid nemen van zijn echtgenote, Greet Deferme. Hoewel hij nadien meer en meer hulpbehoevend werd, bleef hij uitkijken naar de heropleving van het culturele leven na de COVID-periode. Dat heeft hij, geveld door een longontsteking, helaas niet meer mogen meemaken. Zijn culturele erfenis blijft, via de onuitwisbare stempel die hij drukte op de cultuursector in Tessenderlo, evenwel overeind.

Bregt Henkens

*Lic. geschiedenis, dr. pedagogische wet.
Coördinator lerarenopleiding KU Leuven*

(1) Luce Rutten (2021), *Wat als ...?* Geraadpleegd op 26 juli 2021 via <https://loesloyens.wordpress.com/2021/07/25/wat-als/>.

(2) Frans Aldelhof (2021), *Kunstkring Tessenderlo 85 jaar: een terugblik*. Geraadpleegd op 1 september 2021 via <https://kunstkringtessenderlo.wordpress.com/kunstkring-tessenderlo-85-jaar-een-terugblik-4/>.

Wouter Rombauts (1939-2021)

Op 3 juni 2021 overleed Wouter Rombauts, tweede licentie 1965-66, voormalig archivaris bij het Rijksarchief in Brugge, Antwerpen en Beveren. Hij werd 82 jaar oud.

Jeugd en vorming

Hij werd geboren in Muizen op 17 februari 1939, als tweede kind in het gezin van Edward Rombauts, die in 1938 was benoemd tot hoogleraar Nederlandse Letterkunde aan de Leuvense universiteit als opvolger van professor kanunnik Arthur Boon die toen onverwachts overleden was. Hoewel het gezin op de Leuvense steenweg in Mechelen woonde, werd Wouter geboren in het ouderlijk huis van zijn moeder op het grondgebied van Muizen, iets verder op de Leuvense steenweg. In 1939 verhuisde het gezin naar een woning op de Schreursvest 43 in Leuven. Toen Wouter in 1944-45 zijn eerste leerjaar volgde in de Sancta Maria-school aan de Beriotsraat, ontsnapte hij samen met de rij schoolkinderen die onder begeleiding naar school trok, op het nippertje aan een VZ-bom die insloeg op de plaats waar zich nu Alma 2 bevindt. Van 1945 af was Wouter leerling aan het Sint-Pieterscollege, waar hij in 1957 zijn Latijns Griekse humaniora afsloot. Hij was actief in de scoutsbeweging, eerst bij de welpen van de 3de Leuven op de Sint-Antoniusparochie, en daarna bij de jongverkenneren en verkenneren van de 8ste Leuven 'Jong Brabant'. Hij speelde er toneel o.m. op het groepsfeest van 1953 als tovenaer in het bekende stuk *Radeske* van Anton van de Velde.

Wouter Rombauts

In de zomer van 1954 kreeg Wouter de kans een memorabele treinreis te maken door het Spanje van Franco, tot in Algeciras toe, samen met zijn twee jaar oudere broer Wilfried, die toen net zijn humaniora had beëindigd. Ondanks het strenge verbod van hun vader staken die twee toen, als 'rebelse rakkers' zelfs over naar Afrika. Rond zijn zestiende jaar raakte Wouter goed bevriend met pater Mestdagh s.j., toen al een door zijn missie- en landschapsfilmen bekende jezuïet, die zich in de jaren zeventig zou ontpoppen als 'zingende pater' onder de naam 'Troubadour van het H. Hart'. In verscheidene van zijn films -- zo herinnert zich zijn broer Wilfried -- mocht Wouter optreden "met zijn nieuwe fiets, fietsend langs de weidse velden en lanen van Vlaanderen. Werd daar zijn interesse gewekt voor een roeping bij de Jezuiten?"

Na zijn retorica trok Wouter inderdaad naar het twee jaar durende noviciaat van de Jezuiten in Drongen (1957-59), waarna hij drie jaar filosofie volgde in de Jezuitenopleiding in Heverlee (1959-62). In 1962-63 begon hij zijn opleiding geschiedenis aan de Universiteit. Hij kwam er terecht in een jaar waartoe o.m. ook behoorden Dirk van den Auweele, Raoul

Bauer, Jos Linclau, Stanny d'Ydewalle, Guido Janzegers, Jos Martens, Jan Ulens, José Verschaeren en Rob Weckx. Hoewel hij met zijn jaargenoten colleges volgde en samen met hen werkte in de Bib, hadden zijn jaargenoten de indruk dat niemand van hen hem echt nabij was. Ze zagen hem maar af en toe in Leuven, en zoals Jan Ulens schreef: "elk contact was aangenaam – een klein gesprek – maar Wouter was, wellicht van nature uit, terughoudend en afstandelijk, we leerden hem niet echt kennen". Hij beëindigde de eerste kandidatuur wel met grote onderscheiding. Zijn tweede kandidatuur combineerde hij in opdracht van de Sociëteit met zijn legerdienst als brancardier in de CIBI. Dat vergrootte nog meer de afstand, maar omdat hij "graag bij de groep wilde horen" zocht hij in februari 1964 zijn jaargenoten op tijdens hun weekend in Anseremme, waar zijn verschijning met de Mercedes van zijn vader en in militair uniform opzien baarde. Ook in de eerste licentie trok hij in februari 1965 met zijn jaargenoten mee naar Anseremme. Zelf herinner ik me hoe dankzij hem in 1965-66 een heel gezellige avond met de Historische Kring kon plaatsvinden in een buitengoed van de Jezuïeten in Heverleebos. Ik maakte die als eerstejaarsstudent mee en meen hem daar voor het eerst 'bewust' gezien te hebben.

Hoewel Wouter volgens een vriend jezuïet "een zachte en bescheiden compagnon was gevoelig voor humor" typeerde hij hem ook als "een harde werker, die nog al eens van zijn nacht een dag maakte. Je weet hoe dat gaat: eenmaal de lectuur van een interessant boek gestart wil je doorgaan tot het einde". Dat vertaalde zich in zijn studieresultaten: ook zijn eerste licentie sloot hij af met een grote onderscheiding. Intussen was hij aan zijn licentieverhandeling begonnen waarvoor hij een aanknopingspunt vond bij een *status*

Wouter Rombauts in legeruniform in Anseremme (1964)

quaestionis die R. Rémond op een colloquium in Lyon in 1963 maakte inzake de 'déchristianisation' in Frankrijk in de 19de eeuw. Wouter wilde de hypothese dat die 'ontkerstening' eerder in de steden dan op het platteland was begonnen toetsen voor België door de godsdienstbeleving in Antwerpen te onderzoeken. Maar het bronnenonderzoek in het aartsbischoppelijk archief in Mechelen en een aantal stadsparochies in Antwerpen was teleurstellend. Geïnspireerd door artikels van Y.-M. Hilaire en L. Trenard richtte hij daarop de focus op de parochiale missies, maar ook daarvan bleken geen verslagen te zijn opgemaakt of bewaard gebleven.

Toen zijn promotor Lode Preneel hem het bestaan signaleerde van een reeks *Status Animarum* of Paasrapporten in het bisschoppelijk archief in Brugge, leek dat een uitweg en hij verlegde noodgedwongen nogmaals zijn onderzoeksterrein naar het paasverzuim in het bisdom Brugge. De consequentie van die herhaalde koerswijzigingen was wel dat de verhandeling

in september 1966 nog niet klaar was. Toch werd Wouter voor dat schooljaar aangesteld in het Jezuïetencollege van Turnhout, als titularis van het derde jaar middelbaar. Maar na dat ene jaar kreeg hij in 1967-68 opnieuw de kans voltijds in Leuven aan zijn verhandeling te werken. Toen hij ze in 1968 kon presenteren werd ze omwille van haar grensverleggend karakter op methodologisch, heuristisch en inhoudelijk gebied gewaardeerd met het judicium 'grootste onderscheiding'. Ze werd daarna als monografie gepubliceerd in de prestigieuze 'blauwe reeks' van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Zijn onderzoek vormde nog de basis voor verscheidene andere publicaties.⁽³⁾

Een nieuw licentieprogramma

Toen Wouter aan zijn verhandeling werkte woonde hij in het Jezuïetenhuis LUC (Lessius Universitair Centrum) in de Parijsstraat, waar ook zijn confrater Frans Chanterie verbleef, toen kandidatuur-student geschiedenis, die memoreerde dat het toen de tijd was "dat de scholieren van het naburige Sint-Pieterscollege met hun slogans 'Walen buiten' ons herinnerden aan wat er buiten het LUC gaande was. De stakingstijd gaf ons heel wat tijd om te lezen en te studeren en na te denken over die fameuze splitsing. Wouter nam deel aan de soms heftige discussies. Hij bleef glimlachen bij wat er aan de gang was." Die januariervolte van 1968 leidde uiteindelijk niet enkel tot de splitsing van de universiteit, maar versterkte ook binnen het sinds 1966 onder leiding van De Somer zelfstandig opererende 'Leuven-Nederlands' de vernieuwingsdrang en de behoefte aan inspraak van de studenten. In de studierichting geschiedenis had dat een weerslag op de toen begonnen discussie over een vernieuwing van het licentieprogramma.

Rond die tijd was immers de Historische Kring zich gaan bezighouden met de hervorming van de geschiedenisopleiding. Al in 1967 had ze daarrond een enquête en een studieweekend georganiseerd in Wijgmaal, maar na het KB van oktober 1968 die de universiteiten groen licht gaf voor het opstellen van een nieuw programma, werd de kwestie dringend. De studenten vormden toen een werkgroep waaraan ook Chanterie participeerde. Hij herinnert zich: "Wouter wist van mijn deelname aan die denktank. Op een dag kwam hij me een lessenrooster uitleggen dat hij had uitgewerkt en hij verzekerde me dat ik dat gerust kon doorgeven voor bespreking in de groep. Dat heb ik met animo gedaan ... het voorstel spitste zich toe op de licentie jaren waar de studenten zich volop konden inwerken in een bepaalde perio-

(3) W. Rombauts, *Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840-1911)*, ICHG Bijdragen 62, Leuven, 1971, XXXV-209 p. Ook gebaseerd op dat onderzoek waren de bijdragen: W. Rombauts, 'Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1935 tot 1927'. – In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, III, 1972, p. 85-118; W. Rombauts, 'De voorschriften omtrent jaarlijkse biecht, paascommunie en denunciatie in de Brugse statuten van Mgr. Boussem (1836-1840). Een voorbeeld van een her-aanknopen bij de traditie uit het Ancien Régime'. In: *Standen en Landen*, LVIII, 1972, p. 187-224.; W. Rombauts 'De zondagsviering en het sacramenteel leven (1834-1952). – In M. Cloet (red), *Het bisdom Brugge (1559-1984)*, Brugge, 1984 p. 435-458.

de en in een bepaald aspect van die periode. Daar waar periode en aspect elkaar kruisten was het gebied waarin de studenten hun thesis maakten. Er was ook het voorstel dat de studenten van de licentie gelijk welke cursus die in andere departementen werd aangeboden konden kiezen als keuzevak als het maar aansloot bij de periode en het gebied waarin ze hun thesis wilden maken. We wisten dat het niet revolutionair was, maar hadden de bedoeling de thesis te voeden met iets meer (*magis*) en ruimer (tijd voor lectuur en geleid onderzoek) ... Het lessenrooster kreeg zeer veel aandacht en werd niet naar de papiermand verwezen”.

Dat was begrijpelijk want bij studenten en enkele jongere academici bestond al lang ongenoegen over het uitsluitend kiezen van een tijdvak (Middeleeuwen, Nieuwe, Nieuwste Tijd) als onderzoeksveld, met daarin dan vooral een focus op institutionele geschiedenis. In het schema van Wouter kreeg daarnaast ook de sociaal-economische, de culturele en de religieuze geschiedenis een eigen plaats als onderzoeksgebied, en zelfs ook de geschiedenis van de internationale betrekkingen. Zo konden zowel een tijdvak als een gebied als onderzoeksterrein kiezen. In het uiteindelijke compromis dat van 1970-71 af het licentieprogramma werd, vormden de eerste vier door Wouter voorgestelde vakgebieden en de drie tijdvakken inderdaad de armen van het fameuze 'kruis' dat voor vele generaties studenten daarna het stramien werd van de eigen specialisatie. Dat Wouter daarvan achter de schermen een eerste architect was, wisten tot vandaag weinigen. Het 'kruis' werd pas bij de overgang naar de BAMA-structuur in 2008 en de invoering van de éénjarige master verlaten.

Wouter Rombauts (derde van rechts) met jaargenoten op het Ladeuzeplein (ca. 1968)

Een andere levensweg

Na een heel aantal jaren in de Societas Jesu voelde Wouter aan dat hij daar toch niet helemaal op zijn plaats was. Hij heeft dan ook de Jezuïetenorde verlaten. Maar wat de toekomst zou brengen, was toen niet helemaal duidelijk. Hij zocht die wel in verdere studie en wetenschappelijk werk. Hij slaagde er in een uitwisselingsbeurs tussen de universiteiten van Leuven en Keulen te krijgen en daar in het academiejaar 1968-69 verder te gaan studeren. Ook behaalde hij in 1969 zijn diploma van geaggregeerde voor het middelbaar onderwijs. Intussen deed hij een aanvraag voor een mandaat bij het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek om een doctoraat voor te bereiden. Hij ging niet verder op de weg van de kerkgeschiedenis maar koos als onderwerp voor zijn proefschrift de geschiedenis van de in 1886 in Gent opgerichte Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, een keuze die

wellicht mee was gemaakt na een gedachtewisseling met zijn vader die zelf een werkzaam lid was van die Academie.⁽⁴⁾

Met dit onderwerp koos Wouter de leerstoelhouder Geschiedenis van de Nieuwste Tijd professor Lode Wils als promotor, zelf specialist in de 19de eeuwse geschiedenis van de Vlaamse beweging en het Vlaamse cultuurleven, ook al had hij zelf nooit college van hem gehad. Wouter werd als aspirant van het NFWO en als zodanig van oktober 1969 tot september 1973 wetenschappelijk medewerker in de Afdeling Geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw, waartoe toen behalve Lode Wils ook Reginald de Schryver en Emiel Lamberts behoorden. Hij werd er ook ingeschakeld in de begeleiding van studenten. Op 21 februari 1973 promoveerde hij. Zijn proefschrift werd in 1975 bekroond door de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, maar de economische crisis die rond die tijd doorbrak zorgde voor bezuinigingen die ook de cultuursector troffen, zodat de publicatie van zijn bekroond werk pas jaren later en dan nog om financiële redenen enkel in twee delen kon gebeuren.⁽⁵⁾ Die bezuinigingen troffen in 1973 ook het NFWO en om die reden liep Wouter een verdere aanstelling als onderzoeker bij die instelling mis, terwijl zijn tweede keuze – een tijdelijke aanstelling als assistent in de afdeling – ook niet door ging.

Rijksarchief

Zijn sollicitatie voor een vacature bij het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën was daarentegen wel succesvol. Op 1 februari 1974 werd hij er assistent met standplaats te Brugge. Aanvankelijk pendelde hij vanuit Leuven met de trein, kon vervolgens een kamer huren bij de Benedictijnen van Steenbrugge, tot hij tenslotte een geschikt huurhuis vond in Sint Andries-Brugge. In 1974 werd hij bevorderd tot eerstaanwendend assistent. Intussen had hij kennis gemaakt met Griet Vanlathem met wie hij in juli 1974 huwde. Hun kinderen Els (1975) en Dirk (1978) werden in Brugge geboren. In 1976 schoolde Wouter zich bij in de archivistiek met een *Stage technique internationale d'archives* in Parijs en in 1994 behaalde hij nog het getuigschrift van de 'Cursus Capita Selecta Basisopleiding tot Hoger Archiefambtenaar' in de Rijksarchiefschool in Den Haag.

Toen hij in november 1978 benoemd werd tot afdelingshoofd van het Rijksarchief in Antwerpen, pendelde hij aanvankelijk opnieuw vanuit Brugge met de trein daar naar toe, tot het gezin in april 1979 verhuisde naar Edegem en vier jaar later naar Hove. In 1980 werd Wouter bevorderd tot Werkleider. Onverwachts moest hij in oktober 1985 zijn leidende functie in Antwerpen opgeven om Afdelingshoofd te worden van het rijksarchief in Beveren-Waas, een uitgebreid depot waar vooral archieven van de 19de en 20ste eeuw worden

(4) Zie zijn 'Levensbericht': 'Edward Rombauts. Hever bij Mechelen (18 november 1902- Leuven 3 februari 1987) in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1988, p. 235-239.

(5) Gepubliceerd als: W.Rombauts, *De Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde (1886-1914). Haar geschiedenis en haar rol in het Vlaamse cultuurleven*. Gent, Secretariaat van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1979-1981, 2 dln.

bewaard, en waar intussen José Verschaeren, Jef Bekers en Karel Velle als archivariissen werkzaam waren. Volgens José Verschaeren ontwikkelde het nieuwe diensthoofd een wat terughoudende leiderschapsstijl die bij momenten – indien nodig – toch kordaat kon zijn. Anderzijds was hij tegeover het personeel ook heel menselijk en meelevend.

Hij was van 1982 af actief in de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek- Archief- en Documentatiewezzen, als lid van de Raad van Beheer (1983-1987) en als bestuurslid van de sectie Archief (1983-1991). Hij was ook lid van de Commissie voor Archieven van de provincie Oost-Vlaanderen (1989-1990). Hij werd vaak geraadpleegd omwille van zijn ervaring en kennis. Toenmalig collega-archivaris Erik Aerts getuigde: "Ik deed ook nooit vruchteloos op hem een beroep. Zo herinner ik me dat ik voor een project zijn expertise nodig had voor het archief van Hoogstraten. Zijn gedetailleerd antwoord bevatte alles wat je kon wensen: uitvoerige info niet enkel over het archief, waar en hoe het werd bewaard, maar ook nog eens vergezeld van praktische tips over de inhoud van bepaalde reeksen en dossiers ... Wouter was grondig. Hij kende door zijn doctoraatsonderzoek immers niet enkel de 19de en 20ste eeuw, maar was ook goed vertrouwd met de instellingen van het Ancien Régime. Daarnaast had hij een ruime intellectuele bagage, iets dat hij van thuis had meegekregen, maar wat hij ook voortdurend heeft gecultiveerd".

In de archiefwereld werd hij geleidelijk een specialist inzake conservering van het papieren patrimonium, waarvoor hij ook in het Rijksarchief als deskundige werd erkend. In 1990 kreeg hij voor een periode van twee jaar een 'zending' van de Algemene Rijksarchivaris om in Brussel mee te werken aan een project van conservering van archieven. Toenmalige collega-archivaris Erik Aerts herinnert zich dat Wouter "door de Algemene Rijksarchivaris werd

Archieven onder water (2021)

gevraagd om te Brussel, in de Ruisbroekstraat, een aantal gesmaakte lezingen te verstrekken over de materiële aspecten van archiefbewaring en -restauratie. Tijdens één van de lezingen viel het me op met welk gemak hij begripen en zelfs enkele formules (ik meen me te herinneren in verband met papierverzuring) uit de chemie hanteerde. Schalks merkte hij toen op dat hij daarvoor kon genieten van onmiddellijke familiale steun." Daarmee verwees hij zowel naar zijn vrouw Griet als naar zijn broer Wilfried, allebei scheikundigen. Zijn deskundigheid resulteerde eerst in een lijvige, samen met collega's archivariissen samengestelde publicatie in twee delen onder de sprekende titel *Papier in gevaar*. Het was een verslag van een inventariserend onderzoek naar de schade in de archieffondsen vóór 1800.⁽⁶⁾ Later legde

(6) A. Liénardy en W. Rombauts '(red.), *Papier in Gevaar – Papier en péril. Schade-inventariserend onderzoek van de collecties en archieffondsen van vóór 1800*. (Koninklijke Bibliotheek en Algemeen Rijksarchief) Brussel, 1994, 204 p. en 1995, 287

Wouter zijn expertise op dat vlak neer in een handboek over conservering van archieven en een studie over wat te doen bij calamiteiten. Daarin kon hij ook zijn ervaring verwerken van een zending naar het Rijksarchief in Luik, waar de kelders onder water waren gelopen.⁽⁷⁾ Dat dergelijke archief-technische publicaties van praktisch nut kunnen zijn bleek nog deze zomer, toen na de waterramp in Wallonië de nat geworden archieven gered werden door ze op te bergen in industriële diepvriezers, zoals Wouter in zijn publicaties had aanbevolen.

Intussen was Wouter ook actief in tijdschriftredacties en historische genootschappen. Hij was redactielid van *Standen en Landen* (1973), van *Archief en Bibliotheekwezen van België* (1974) en *Archief en Bibliotheekgids* (1983-1989). Hij werd in 1983 lid van de 'Vereniging der Antwerpsche Bibliofielen en van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring Taxandria'. Hij was lid van het 'Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis' en de voormalige 'Commissie voor Antwerpse Geschiedenis en Volkskunde'. Hij werd van 1983 af ook herhaalde malen jurylid voor de prijs 'Geschiedenis en Volkskunde' van de provincie Antwerpen. Van 1982 af was hij betrokken bij de 'Stichting colloquium De Brabantse Stad', in de periode 1987-2004 als secretaris. Het was een contactgroep waarvoor hij veel werk – vaak in de schaduw – heeft verzet. Kort nadat hij in Hove was komen wonen werd hij in 1984 ook bestuurslid van de plaatselijke Heemkundige Kring 'De Markgraaf', vervolgens voorzitter, en ook nadien bleef hij die kring steunen.

Afscheid

Zoals in het Rijksarchief gebruikelijk bleef Wouter werken tot de laatste dag van de maand waarin hij 65 werd, wat in het schrikkeljaar 2004 betekende: 29 februari. Nadien bleef zijn belangstelling voor geschiedenis bestaan, maar ook voor literatuur en actualiteit. Er kwam – zo memoreerde zijn broer Wilfried – "meer tijd om enkele van onze mooie Brabantse steden te bezoeken. Daar ontpopte Wouter zich als een uitzonderlijke privégids, met uitgebreide historische uitleg en plezierige anekdotes. Het waren mooie dagen". Hij hield ook contact met mede-historici via e-mail, die "vaak – zo schreef me Erik Aerts, en zo ondervond ik het ook zelf – vertrok vanuit een kritische beschouwing over een recent boek dat hij aan het lezen was, waarbij hij zijn bestemming soms uitdagende stellingen voorlegde ... Alle onderwerpen kwamen daarbij aan bod, internationale politiek en economie, de wereldvrede, maar toch vooral de religie."

Want Wouter was een gelovig man. Hij was een zekere tijd lid van de parochieraad van de Sint-Laurentiusparochie in Hove, en zette zich in voor 'De Vijgenboom', een parochiale vereniging die vooral de activiteiten van Welzijnszorg en Broederlijk Delen ter harte nam. Hij was ook aangesloten bij de Ignatiusvereniging. In 2011 vroeg de geestelijke directeur jezuïet

---

(7) W. Rombauts. *Conservering van archieven. Inleiding tot de problematiek Miscellanea Archivistica Manuale* 22, Brussel (Algemeen Rijksarchief), 1997, 323 p.; W. Rombauts, *Calamiteiten. Miscellanea Archivistica, Manuale* 26, Brussel (Algemeen Rijksarchief), 1998, 27 p.

Bob Jansen Wouter er voorzitter van te worden, wat hij in zekere zin tot het einde van zijn leven gebleven is. De laatste bezinningsvoormiddag werd immers gehouden op 16 februari 2020, waarna de coronacrisis een einde maakte aan de activiteiten.

Intussen was de laatste tien jaar wel een schaduw gevallen over zijn gezondheid, al bleef de toen dreigende ziekte onder controle. Maar in februari 2020 dook een nieuwe ziekte op die hij niet kon overwinnen. Hij overleed zoals het rouwbericht vermeldde: "thuis te Hove op 3 juni 2021, Sacramentsdag, en werd verwelkomd in de Hemel met een prachtige zonsopgang".

Hij blijft in onze herinnering zoals een voormalige archivaris hem typeerde: "als een bescheiden en gediensig iemand, een waardevolle collega, een uitstekende archivaris en een erudiet historicus die steeds zorgvuldig te werk ging, iemand met vaak een sterke, kritische en steeds goed onderbouwde mening over bepaalde punten, een mening die hij evenwel nooit opdrong aan andersdenkenden, een man die met een monkel de scherpe kanten van een discussie wist te vermijden".

Louis Vos

*Met dank aan Erik Aerts, Frans Chanterie, Wilfried Rombauts,
Jan Ulens, Griet Vanlathem en José Verschaeren*

André Vandewalle (1946-2021)

Op 14 augustus 2021 overleed te Brugge Dr. André Vandewalle, ere-hoofdarchivaris van de stad Brugge. Hij was geboren op 30 april 1946 in Rumbeke. Na zijn Latijn-Griekse humaniora aan het college van Izegem ging hij in oktober 1965 in Leuven moderne geschiedenis studeren. Hij maakte er de studentenbeweging van de jaren '60 mee en de strijd voor Leuven-Vlaams. Hij was actief in de studentenkring 'Historia'. Samen met o.a. Brigitte Raskin redigeerde hij het blad van de kring. In het studentenleven ontwikkelde zich zijn Vlaamse reflex, en zo kon hij ook de redactionele vaardigheden, die hem later nog van pas zouden komen, onder de knie krijgen.

André Vandewalle

Historische vorming

De geschiedenisopleiding in Leuven was in de jaren '60 nog steeds dezelfde als meer dan dertig jaar voordien. Ze zou pas gemoderniseerd worden vanaf het academiejaar 1968-69. André Vandewalle, eerstejaarsstudent in 1965-66, behoorde dus tot een van de laatste lich-

tingen studenten die nog het vooroorlogse programma hebben meegemaakt: veel wijsgerige en literaire vakken in de kandidaatsjaren, zo goed als uitsluitend historische vakken en traditionele hulpwetenschappen in de licentiaatsjaren, dat alles gecombineerd met een intense training in bronnen- en literatuuronderzoek, maar geen sociologie, economie of statistiek.

André Vandewalle kreeg zoals alle Leuvense geschiedenisstudenten uit die tijd het grootste deel van zijn vorming van twee West-Vlaamse professoren: kerkhistoricus en mediëvist Jozef-Maria De Smet en economisch historicus Jan-Albert Van Houtte. De twee waren elkaars tegenpolen. De Smet was een introverte wetenschapper pur sang, die veel belang hechtte aan scherpzinnige en methodische analyse, acribie en vakkennis. zijn hyperkritische houding was fruikend voor zijn wetenschappelijke productie. Van Houtte was zeer extrovert, hij bestudeerde de economische geschiedenis van Antwerpen en vooral Brugge, maar hij verwierf vooral bekendheid als (co-)auteur van grote synthesewerken en als medewerker van encyclopedieën. Hij was ook niet te beroerd om op te treden als jurylid van TV-quizen. Maar voor de studenten was Van Houtte net als De Smet zeer afstandelijk, hoewel hij wel eens aanwezig was op de activiteiten van 'Historia'. Als student voelde André Vandewalle weinig affiniteit met deze professoren. Niettemin zou later blijken dat hun invloed toch belangrijk is geweest voor zijn eigen activiteit: enerzijds scherpzinnige bronnenkritiek, objectief onderzoek, voorzichtige conclusies, en anderzijds aandacht voor het brede publiek en goede vulgarisering hebben steeds het werk van André Vandewalle gekenmerkt.

Hij maakte ook kennis met de Limburger Jan Buntinx, toen buitengewoon docent aan de Leuvense universiteit, maar in de eerste plaats archivaris ('conservator') van het Gentse Rijksarchief. Buntinx was een milde, vaderlijke persoonlijkheid, een tegenwicht voor de academische gestrengheid van De Smet en Van Houtte. Onder invloed van prof. Buntinx kreeg André Vandewalle de smaak van het archiefwerk te pakken: Buntinx gaf als promotor zijn studenten de gelegenheid om op basis van een archiefbestand een licentiaatsverhandeling te schrijven over een onderwerp uit hun eigen streek. En ook André Vandewalle leverde zo een uitstekende licentiaatsverhandeling af over 'Ogierlande, Kringen en Hagebroek, heerlijkheden te Gits op het einde van het ancien régime', waarmee hij afstudeerde op 29 oktober 1969. Jan Buntinx was onder de indruk van de werkkraft van zijn student, en ze bleven met elkaar in contact, ook na Vandewalles afstuderen.

André Vandewalle in Anseremme (1966)

In het onderwijs

Maar André Vandewalle werd nog geen archivaris, hij koos bewust voor het onderwijs en hij werd leraar Geschiedenis en Aardrijkskunde aan het Spes Nostra Instituut in Heule, een school voor technisch en beroepsonderwijs, toen nog uitsluitend voor meisjes. Rond dezelfde

tijd leerde hij ook Lena Vande Sompele kennen, afkomstig uit het dorpje Marialoop bij Tielt, toen net afgestudeerd als lerares Technische Vakken, en door een gelukkig toeval terechtgekomen in dezelfde school. Ze trouwden op 7 juli 1972. Ze kregen twee zoons, Koen en Pieter. André Vandewalle, hoofdarchivaris en historicus, was ook een echte familie-man. Het wel en wee van zijn familie ging hem zeer ter harte: zijn huis in een rustige straat in de dorpskern van Sint-Michiels, een deelgemeente van Brugge, was meer dan veertig jaar de gezellige thuishaven voor zijn gezin. Toen zijn vrouw in 2017 overleed na een langdurige ziekte was dat een klap, niet alleen voor hem en zijn gezin, maar ook voor heel wat vrienden en bekenden in Sint-Michiels.

Archivaris in Brugge

In 1974 zou het Brugge stadsbestuur twee archivariissen aanwerven voor zijn Stadsarchief, daartoe geïnspireerd door het voorbeeld van het Antwerpse Stadsarchief. De toenmalige schepenen Andries Van den Abeele, een industrieel met een grote belangstelling voor geschiedenis en monumentenzorg, wou het Stadsarchief opwaarderen tot een volwaardige archiefinstelling. Sinds zijn aantreden, kort na de fusie van Brugge met zijn randgemeenten (1971), had Van den Abeele het Stadsarchief al een nieuw elan gegeven: Albert Schouteet (1909-1991), een selfmade man zonder academische opleiding, en waarnemend archivaris sinds 1954, kon kort voor zijn pensionering zijn carrière bekronen met een vaste aanstelling als stadsarchivaris. Er kwamen voor het eerst enkele nieuwe personeelsleden. Enkele publicaties ontsloten belangrijke gedeelten van het archief.

André Vandewalle werd in 1973 o.m. door prof. Jan Buntinx aangezegt om deel te nemen aan de traditioneel opgevatte maar zeer zware selectieproef die moest leiden tot de aanstelling van twee archivariissen. Die selectieproef leidde tot een verrassend resultaat: André Vandewalle bleek de enige overgebleven kandidaat. Hij kreeg dan ook in augustus 1974 de gelegenheid zijn baan in het onderwijs in te ruilen voor een carrière als stadsarchivaris van Brugge. Albert Schouteet bleef wel nog enkele maanden in dienst omdat het stadsbestuur wou dat hij zou instaan voor de opleiding van André Vandewalle. Een half jaar na zijn indiensttreding kreeg André Vandewalle dan als archivaris-diensthooft de leiding van het Stadsarchief in handen. Zijn vaste aanstelling volgde echter pas in 1979. In 1983, na het behalen van de doctorstitel, bevorderde hij tot hoofdarchivaris. Zowat 33 jaar, tot aan zijn pensionering op 30 april 2008, stond hij aan het hoofd van één van de belangrijkste Vlaamse stadsarchieven. Zijn voorganger, die moeilijk afscheid kon nemen van zijn werkplek, bleef dagelijks het Stadsarchief bezoeken. Hij had zich geïnstalleerd in een kantoortje in het depot, tussen de rekken. Als verstokt pijproker werd hij daar wel eens betrapt door André Vandewalle. Dit leidde tot gemakkelijke maar niet ongevaarlijke toestanden. Pas toen het Stadsarchief in 1988 een andere behuizing kreeg kwam er een einde aan Schouteets dagelijkse bezoeken.

Bij het begin van zijn loopbaan in het Stadsarchief kreeg André Vandewalle heel wat steun vanuit de Raadgevende Commissie voor het Stadsarchief. In deze commissie speelde één van

Vandewalles Leuvense leermeesters, prof. Jan-Albert Van Houtte, een belangrijke rol. Van Houtte had een hoge dunk van Vandewalles wetenschappelijke kwaliteiten en het was dan ook geen toeval dat hij een beroep deed op André Vandewalle om samen met Luc Devliegheer voor de iconografie te zorgen van zijn magistrale *De Geschiedenis van Brugge*, Tielt-Bussum, 1982. Maar zoals kon worden verwacht onderhield André Vandewalle vooral nauw contact met prof. Jan Buntinx, zijn promotor uit de licentiaatsjaren. Bij diens emeritaat behoorde André Vandewalle dan ook tot de kernredactie van *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber Amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981 (Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis, A, vol. 10). Prof. Buntinx was uiteraard de promotor van zijn proefschrift *De arbeidersofficiën van Brugge, 15de tot 17de eeuw. Een institutionele studie, met economische en sociale aspecten*, waarmee hij op 16 maart 1983 tot doctor promoveerde. Bij het overlijden van prof. Buntinx in 1991 publiceerde hij een beknopt maar betekenisvol In Memoriam (*Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 128 (1991), p. 253) en jaren later herinnerde hij nog aan de inspiratie van zijn leermeester (in *Archiefleven, Nieuwsbrief van het Stadsarchief van Brugge*, okt. 1997, p. 4).

Heraldicus

De Leuvense colleges van prof. Buntinx hebben bij André Vandewalle wellicht ook de belangstelling voor de heraldiek doen ontstaan. In 1982 voltooide hij het dossier voor de definitieve goedkeuring van het Brugse stadswapen, waarin hij verscheidenen fouten corrigeerde van de vorige officiële versie van dit wapen (1819). Het Brugse stadswapen, dat dateert uit de dertiende eeuw, werd dankzij André Vandewalle opnieuw geconcepieerd op basis van authentieke heraldische bronnen van de dertiende tot de zestiende eeuw en vastgelegd bij Ministerieel Besluit van 1 juli 1986. Zijn aanpak leverde hem heel wat respect op in de wereld van de Vlaamse heraldici. In 1995 werd hij opgenomen in de Vlaamse Heraldische Raad, een officiële adviesraad van de Vlaamse Gemeenschap, waarvan hij in 2005 voorzitter werd. André Vandewalle gold sindsdien als een internationale autoriteit op het gebied van de stedelijke heraldiek, en hij kreeg het lidmaatschap aangeboden van de Académie Internationale d' Héraldique.

Vlaams minister Geert Bourgeois overhandigt het wapenschild van het Genootschap voor Geschiedenis aan voorzitter André Vandewalle (10 mei 2014)

Publicaties en initiatieven

Maar uiteraard zijn de verdiensten van André Vandewalle vooral te situeren in zijn activiteit als stadsarchivaris van Brugge. Al in 2008, bij zijn pensionering, heb ik geponereerd dat hij ontegensprekelijk de belangrijkste Brugse stadsarchivaris is geweest sinds Louis Gilliodts – van Severen, zijn voorganger van 1868 tot 1915. André Vandewalle bouwde het Stadsarchief

van Brugge uit tot één van de meest toonaangevende Vlaamse erfgoedinstellingen. In 1979 publiceerde hij een lijvige maar handzame archiefgids (*Beknopte inventaris van het Stadsarchief van Brugge: I: Oud Archief*, Brugge, 1979, 266 blz.), waarmee hij het Oud Archief van het Stadsarchief ontsloot op bestandsniveau. Dit werk inspireerde de opmaak van andere archiefgidsen, met name die van het Gentse Stadsarchief (1983) en die van het Brugse Grootseminarie (1984). Daarnaast was hij (co-)auteur van belangrijke bronnenpublicaties, uitgebreide catalogusnotities van documenten.

Typerend voor André Vandewalle waren vooral allerlei drempelverlagende acties die de publieksvriendelijkheid van het Stadsarchief moesten bevorderen. Zijn belangrijkste initiatief is wel de oprichting van de VZW Levend Archief, de vriendenvereniging van het Stadsarchief, in 1993. In 2002 werd Brugge Europese Culturele Hoofdstad. Al jaren daarvoor, sinds 1995, speelde André Vandewalle een toonaangevende rol bij de voorbereiding van de talrijke cultuurhistorische activiteiten die dat jaar tot een succes hebben doen uitgroeien. Als stadsarchivaris van Brugge engageerde André Vandewalle zich ook in de Vlaamse beroepsvereniging voor archivariissen, de VVBAD. Van 1986 tot 2003 was hij voorzitter van de werkgroep Gemeentearchief (nu Lokaal Overheidsarchief). Vanuit die positie kon hij de ontwikkeling van lokale overheidsarchieven in heel het Vlaamse landsgedeelte stimuleren.

Lokaal historisch onderzoek

Van een stadsarchivaris van Brugge wordt verwacht dat die als wetenschapper ook actief is in het lokaal historisch onderzoek. André Vandewalle had als historicus belangstelling voor de geschiedenis van ambachten en gilden en voor de historische ontwikkeling van de internationale relaties rond de Brugse haven. Gedurende lange tijd was hij redactielid van *Brugs Ommeland*, het lokale heem- en geschiedkundige tijdschrift. Hij was vooral actief in het eerbiedwaardige Genootschap voor Geschiedenis, dat als sinds 1839 de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen, het huidige West-Vlaanderen en de stad Brugge wetenschappelijk benadert. André Vandewalle was al sinds zijn aankomst in Brugge actief in het Genootschap en vanaf 2009, kort na zijn pensionering, werd hij voorzitter, een functie die hij bleef vervullen tot hij door een fatale hersentumor werd getroffen. Binnen het Genootschap nam hij verschillende initiatieven om het soms wat oubollige gezelschap bij de tijd te houden en de activiteiten te moderniseren.

André Vandewalle in 2019

Ziekte en overlijden

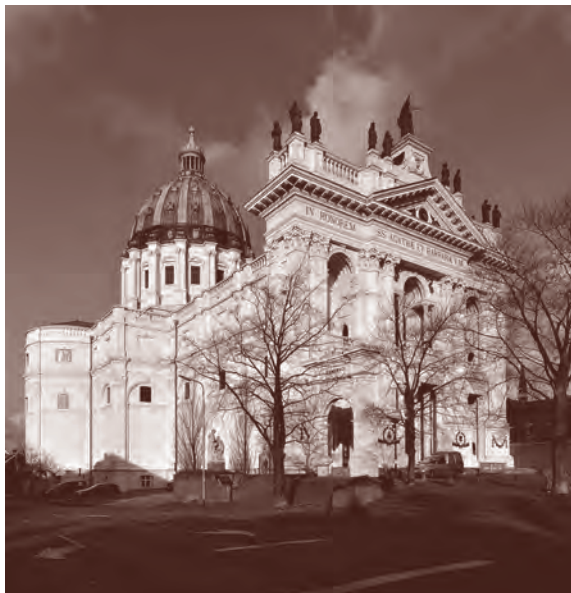
In de vorige alinea is het woord al gevallen: in het voorjaar van 2021 kwam aan het licht dat een agressieve en levensbedreigende hersentumor hem had getroffen. Dit bericht kwam als

een volslagen verrassing bij zijn familie, vrienden en bekenden. Het jaar daarvoor had hij nog een belangrijke publicatie geredigeerd in verband met het archief van de Sint-Sebastiaansgilde, de handbooggilde met een respectabel cultuurhistorische erfgoed, waar ook zijn voorganger lid was geweest, en men verwachtte nog heel wat van de steeds zeer actieve ere-hoofdarchivaris. Het moge duidelijk zijn dat het bericht van zijn overlijden op 14 augustus 2021 voor velen hard is aangekomen. Deze tekst is bedoeld als blijk van waardering voor mijn vroegere chef en voorganger als hoofdarchivaris van de Stad Brugge. Zijn nagedachtenis zal nog lang verder leven in Brugge, als wetenschapper bij vakgenoten en historici, maar ook als sociale en sportieve kameraad in zijn ruime vriendenkring, en vooral als familie-man bij zijn gezinsleden, kinderen en kleinkinderen.

Noël Geirmaert

Goed gezien

Bij deze foto waant u zich in Rome, maar er klopt iets niet: de koepel is die van de Sint-Pietersbasiliek en het front dat van Sint-Jan-van-Lateranen. We zijn inderdaad niet in Rome, maar in een kleine gemeente in Noord-Brabant, Oudenbosch, waar een verkleinde replica staat van de Romeinse kerkgebouwen. Deze replica dateert van 1867-1880 en is in eerste instantie een herinneringsmonument aan de duizenden katholieke Noord-Brabanders die vanuit Oudenbosch naar Rome trokken om daar als Zouaven de paus te beschermen tegen de Garibaldisten. Velen lieten er het leven. Tevergeefs, want de pauselijke staat ging in 1870 dan toch verloren.

Afzender:
Vereniging Historici Lovanienses
Patrijzenlaan 12/502
3010 Kessel-Lo

PB-PP | P708841
BELGIE(N)-BELGIQUE

Verkeerd adres?

Stuur ons, indien bekend, de juiste adresgegevens door van deze afgestudeerde.
Hartelijk bedankt!

Vereniging Historici Lovanienses
Kesseldallaan 76/0402
B-3010 Kessel-Lo
E-mail: info@vhl-alumni.be
Website: www.vhl-alumni.be